

**Universitat de les
Illes Balears**

Facultat de Turisme

Memòria del Treball de Fi de Grau

El desenvolupament turístic a les Illes Balears, en especial de l'illa de Mallorca. La planificació del sector i les seves conseqüències (1956-2015)

Marina Simó Klynhout

Grau en Turisme

Any acadèmic 2014-15

DNI de l'alumne: 43193609t

Treball tutelat per Macià Blázquez Salom
Departament de Ciències de la Terra

S'autoritza la Universitat a incloure el meu treball en el Repositori Institucional per a la seva consulta en accés obert i difusió en línia, amb finalitats exclusivament acadèmiques i d'investigació

Paraules clau del treball:

Turisme, Illes Balears, desenvolupament, empreses transnacionals, planificació turística, capitalisme, territori

Índex

INTRODUCCIÓ	3
<i>Història del canvi. Els booms turístics a les Illes Balears, en especial el cas de l'illa de Mallorca.</i>	4
El descobriment de les Illes Balears. Segle XIX i principi del Segle XX.....	4
<i>El Primer Boom Turístic (1956-1973)</i>	6
<i>Europa</i>	6
<i>Espanya: Franco i el Pla d'Estabilització de 1959</i>	7
<i>El desenvolupament turístic. Primer Boom (1959-1973)</i>	9
Els impactes del Primer Boom Turístic	11
Primera crisi del turisme 1974-1980.....	18
<i>El Segon Boom Turístic (1981-1988)</i>	20
<i>El final del segon boom turístic i retorn a la crisi (1989-1992)</i>	22
<i>El Tercer Boom turístic. De la recuperació posterior a la Guerra del Golf fins l'arribada de "l'era 2000".</i>	23
La política durant el tercer boom i el seu impacte al turisme.....	25
El Pacte de Progrés (1999-2003)	26
<i>Impactes del tercer boom i de les polítiques aplicades.</i>	27
LES EMPRESSES TRANSNACIONALS D'ORIGEN BALEAR	29
<i>2003-2007, del desenvolupisme de l'etapa Matas fins a l'esclat de la Bombolla immobiliària.</i>	33
<i>Els megaprojectes</i>	35
Els Megaprojectes i la corrupció.	36
CRISI IMMOBILIÀRIA-FINANCERA I POLÍTIQUES APLICADES	38
<i>Polítiques públiques i el desenvolupisme en temps de crisi</i>	39
CONCLUSIÓ	43
BIBLIOGRAFIA SELECCIONADA	45

INTRODUCCIÓ

Durant els darrers seixanta anys les Illes Balears han patit un canvi total de la seva fisonomia, no només a nivell físic sinó també social, econòmic i polític. L'arribada del desenvolupament del turisme de masses a mitjans de la dècada dels cinquanta, encoratjat pel franquisme a tota Espanya, va provocar la revolució de l'arxipèlag.

Les illes, que fins aleshores tenien un marcat caràcter tradicional, de base agrària i amb una indústria concentrada només a punts geogràfics específics, experimentaran una mutació sobtada de les seves bases productives. A partir del 1960, s'obrirà la porta al monocultiu turístic per part de la indústria balear, essent un dels índexs de concentració sectorial més alt d'Espanya (ARA BALEARS , 2014).

Per altra banda, el mencionat canvi productiu comportarà alguns impactes. Balears durà a terme un procés de modernització i canvi fins aleshores vist. Tot i els aspectes positius, la nova forma d'organització econòmica de base turística provocarà importants impactes negatius, tals com el consum descontrolat de recursos naturals, la construcció del litoral, i un desgast social vers aquesta activitat.

Mitjançant una revisió crítica de la literatura existent, el present treball intenta presentar al lector un viatge al llarg del desenvolupament turístic de les Illes Balears, des dels primers viatgers fins al turisme residencial i la bombolla immobiliària.

D'aquesta manera, es podrà fer una anàlisi de les diferents polítiques públiques aplicades en matèria turística a cada una de les etapes expansives i contractives de la història turística balear. A partir d'aquí, s'intentaran desemmascarar quins objectius es cercaven amb cada un dels cossos normatius.

Un altre punt interessant serà determinar els grans actors del sector turístic de les Illes. Fruit de l'expansió soferta després de l'aplicació del Pla d'estabilització (1959) , es crearan grans cadenes hoteleres d'origen balear, que aconseguiran una gran importància a nivell econòmic i polític. Durant la dècada dels anys 80 començaran la seva expansió per Amèrica Llatina mitjançant la internacionalització del coneixement (*know how*) adquirit durant el procés de desenvolupament turístic a les Illes Balears.

A continuació, s'analitzaran les darreres legislatures autonòmiques amb l'objectiu d'esbrinar, si durant més de cinquanta anys de desenvolupament turístic, l'estratègia pública ha variat o es segueix basant en la promoció constructora i en pro del desenvolupisme, característic de la dictadura franquista, i quin paper hi juga la indústria del turisme en aquesta forma de creixement.

Història del canvi. Els booms turístics a les Illes Balears, en especial el cas de l'illa de Mallorca.

El descobriment de les Illes Balears. Segle XIX i principi del Segle XX

A finals del segle XVIII i principis del XIX es comença a tenir constància de l'existència de viatgers que arribaven a les Illes Balears, i en especial a Mallorca amb l'objectiu de deixar-se contagiar per l'encant dels paisatges de les nostres illes. Com hom pot imaginar, el perfil d'aquest viatger distava molt de l'actual. Seguint la primera definició del mot "turista", inclosa al diccionari francès d'Emile Littré (1863-1873)¹, en la que es defineix com a "*aquell que viatja per curiositat o per distracció*", el tan primerenc viatger s'emmarcava en un estrat social alt – aristòcrata o burgès- i que es desplaçava amb l'objectiu de descobrir zones a les que la Revolució Industrial no hi havia calat de forma profunda i que per tant, no s'havien donat els canvis típics del desenvolupament de la indústria a la seva fisonomia. També observem l'establiment de segones residències o motius hedonistes en les motivacions principals d'aquests primers viatgers.

Serán els escrits d'aquests viatgers hedonistes que ens serviran d'eina per a entendre les seves motivacions. George Sand i Chopin, Josep Antoni de Cabanyes, l'Arxiduc Lluís Salvador o Jean Josep Bonaventure Leurens, són perfectes exemples de visitants de l'època. A l'hora, les descripcions paisatgístiques, a pics acompanyades per il·lustracions, serviran de mitjà promocional de l'illa de Mallorca. Segons Miquel Seguí i Llinàs "*En el segle XVIII la gran moda és viatjar per escriure un llibre [...] Aquests llibres de viatges intenten que l'alta societat de l'època, que era la dels que llegien, conegui el lloc visitat [...]. Aquests llibres no eren considerats interessants únicament per al lector europeu dels països situats més al nord, [...] sinó que també eren considerats com un enriquiment per als habitants dels indrets visitats, precisament per l'aportació de consell i propostes de millores [que sempre contenien els relats de viatges]*"².

Mentre que els viatgers anaven arribant a descobrir les belleses de l'illa, la seva població s'enfrontava, finals del segle XVIII i principis del XIX, a una època de canvis en la seva estructura econòmica i social. Mallorca, on predominava l'agricultura com a principal sector productiu, veurà com es desenvolupa un sector industrial impulsat en bona part pel tràfic comercial amb França i amb les colònies que encara quedaven sota el domini espanyol. Així doncs, l'economia mallorquina; caracteritzada per ser agrària, amb una forta concentració de la propietat en l'aristocràcia, i de producció de subsistència; passarà a regir-se per les regles del mercat, entrant així a una època pre-capitalista que finalitzarà

---

¹BARCELÓ, P.: "*Història del Turisme a Mallorca*" Treballs de la Societat Catalana de Geografia – Núm. 50 – Vol. XV

²SEGUÍ LLINÀS, M (1992). "*El descubrimiento de las Islas Olvidadas. Las Baleares y Córcega vistas por los viajeros del siglo XIX*"

amb l'arribada del primer boom turístic, caracteritzat per l'entrada massiva de capital multinacional a la seva economia.

Tot i això, a Mallorca es començava a crear l'embrió d'una incipient indústria turística. L'illa, que gràcies a ser receptora dels esmentats viatgers, ja havia consolidat una imatge d'espai receptor de turisme a les principals capitals europees (França, Anglaterra i Alemanya) veia néixer les primeres institucions en matèria turística. N'és el cas de la "*Sociedad de Fomento del Turismo*" que neix el 1905 amb l'objectiu de promocionar els atractius turístics de Mallorca, tant a turistes com a residents, i facilitar-ne la seva estança i organització de les visites. A més de l'obvietat d'aconseguir un benefici mitjançant la promoció de Mallorca, els integrants, empresaris i comerciants, "*eren persones que estimaven la seva Mallorca i la volien compartir*" (BARCELÓ). A més, aquesta institució disposava del suport d'il·lustres personatges de la cultura mallorquina de l'època com a ideòlegs. L'origen de la institució es deu a les publicacions de Miquel dels Sants Oliver i Bartomeu Amengual al diari La Almudaina, on exposaven els principals avantatges de l'establiment de la indústria turística a les illes. Les esmentades personalitats dugueren al president de la Cambra, Enric Alzamora, a la creació del Foment del Turisme.³

El segle XX i les dues grans guerres, establiran una època d'alentiment de l'embranchida turística a l'illa de Mallorca. Pel que fa a la Primera Guerra Mundial (1914-1918), es presenta com una de les principals èpoques d'acumulació de capital que es recorden a l'illa gran – *producció industrial de béns de consum per a la guerra*⁴. Aquesta primera contesa emperò, tindrà un efecte positiu en l'evolució de la indústria turística, com és l'inici del desenvolupament dels mitjans de transport (Port de Palma, Alcúdia, Maó i Eivissa) i l'establiment de línies internacionals regulars (com per exemple: Marsella-Palma-Alguer, Gènova, etc.)⁵.

Serà a partir dels anys 20 i fins a l'inici de la Guerra Civil espanyola, quan es comença a conformar el que es podria denominar "indústria turística" com a tal. S'erigeixen els primers hotels (Grand Hotel a Palma (1903), l'Hotel Formentor (1929), Hotel Victoria (1911), Hotel Mediterráneo (1925), entre d'altres) així com també les primeres "zones turístiques" degut a la seva importància paisatgística (com Sóller, Port d'Alcúdia, Calvià, Valldemossa, Deià, Cala Sant Vicenç, etc.) (SALVA). Com a prova, el nombre de places d'allotjament de les quals disposava Mallorca l'any 1930 eren de 20.168 amb 1.905 llits en total. En tan sols 5 anys (1935) aquestes xifres es duplicaren, arribant a 40.045 places amb 2.946 llits oferts.

I al 1936, s'aturà el temps. L'inici de la Guerra Civil espanyola frenà per complet el canvi d'estructura econòmica-social iniciada durant el segle passat. S'imposà l'economia de guerra, en la què tota producció havia de ser entregada a l'Estat, la indústria fou intervinguda i les fronteres tancades donant el sus a l'aïllament econòmic d'Espanya que serà vigent fins gairebé els anys seixanta. La societat, empobrida, es veia sotmesa al racionament d'aliments i a la falta de matèries primeres, mentre que també els hi racionaven els drets i les seves llibertats, emmarcant tota una generació dins una època obscura.

Pel que fa a la indústria turística, com hom pot imaginar, l'arribada de la guerra va causar una frenada en sec del desenvolupament de l'incipient sector arribant a produir canvis d'ús d'establiments originàriament turístics. Un exemple el trobem en el Grand Hotel de Ciutat

---

³PONS, J; "*Els fonaments del turisme abans del 1905*" Turisme i societat a les Illes Balears; Nº 1, 2002. Govern de les Illes Balears.

⁴MANERA, C (2011): "*Història del creixement econòmic a Mallorca, 1700-2000*"

⁵CARO, M.M. "*Turisme a les Illes Balears (1905-1936)*" Turisme i societat a les Illes Balears; Nº 1, 2002. Govern de les Illes Balears.

que passarà a ser l'Institut de Provisió del franquisme a Mallorca.

Un cop acabada la guerra el paper de Mallorca va canviar. Per part de la Societat de Foment del Turisme i del propi govern franquista, s'apostà pel turisme com a eina per esborrar el passat més present de la història d'Espanya. Durant els darrers anys de l'aïllament (que fou una realitat durant el període 1936-1951), es du a terme una gran campanya de promoció a nivell nacional de l'illa de Mallorca com a destí de viatge de noces. La tan coneguda "*Luna de miel en Mallorca*" fou un èxit. L'arribada constant de turistes – arreu de 53.140 turistes⁶ - provocà una nova onada de construcció per tal de conformar una oferta que pogués donar cabuda a la creixent demanda.

Un altre punt cabdal per al futur desenvolupament que experimentarà l'illa de Mallorca, és el desenvolupament de les infraestructures de transport. El 1949, arriben a l'antic aeroport de Son Bonet, els primers vols internacionals (p.ex. Palma – Alger) (SANTANA & MORRO., 2002)

L'incipient estructura turística de la que ja disposava l'illa de Mallorca a mitjans del segle XX, serà decisiva per a donar cabuda a la seva superfície al posterior boom turístic i al desenvolupament del turisme de masses, tant a Mallorca com a la resta d'illes de les Balears.

El Primer Boom Turístic (1956-1973)

Durant els anys compresos del 1959 al 1973, les Illes Balears, i en especial l'illa de Mallorca, sofriran una autèntica revolució que les portarà a un canvi complet en la seva estructura tradicional, a nivell econòmic, social, polític i territorial.

L'element actor d'aquest punt i a part en la història balear serà el turisme de masses englobat dins el règim d'acumulació fordista o de producció de béns indiferenciats en massa. Per una altra part, per a poder explicar aquest ràpid creixement del turisme a les Illes Balears, i en un espai temporal tan reduït, ens hem de centrar en esbrinar els elements determinants del Primer Boom Turístic.

Europa

En primer lloc, i abans d'endinsar-nos en la situació pròpia de l'Estat Espanyol, haurem d'analitzar la situació d'aquelles societats que passaran a conformar la demanda turística de l'emergent mercat turístic balear –i més especialment el mallorquí-, com n'és el cas d'Alemanya i Regne Unit.

Després de la Segona Guerra Mundial, les societats europees afectades per el combat començaran la seva recuperació. Els principals governs, per a dur a terme aquest objectiu, aplicaran un conjunt de mesures de recuperació econòmica sota el bressol de polítiques keynesianes. L'objectiu serà aconseguir l'anhelat estat de benestar que portarà a les esmentades economies a una conjuntura econòmica expansiva durant els anomenats "els trena gloriosos".

---

⁶ SANTANA; MORRO "*Turisme a les Illes Balears (1936-1960)*" Turisme i societat a les Illes Balears; N° 1, 2002. Govern de les Illes Balears.

Durant els anys següents a la segona Gran Guerra, les principals potències europees veuran el seu PIB per càpita créixer exponencialment així com les exportacions i els nivells de producció per càpita. Tots aquests indicadors portaran també a una millora de les condicions laborals de la classe treballadora, un augment del seu poder adquisitiu així com l'estímul de la demanda agregada⁷.

Algunes d'aquestes iniciatives, cabdals per al desenvolupament turístic, les trobem en l'extensió gairebé per al gruix de la societat, i en especial de la població concentrada en les zones urbanes, de les vacances pagades.⁸

Tot plegat potenciarà clarament les ànsies de consum de béns d'oci. Aquest fet provocarà que, durant els mesos d'estiu, les societats esmentades surtin a la recerca de zones amb millors condicions climatològiques que les d'origen, on puguin trobar *centres turístics a baix preu i accessibles geogràficament*.⁹

En aquest sentit, les Illes Balears, presentaran les condicions idònies per a donar cabuda a les exigències d'aquestes societats. En primer lloc, el desenvolupament de l'aviació després de la Segona Guerra Mundial i l'excedent d'efectius, abaratirà els costos del desplaçament. A més, les Illes Balears junt amb algunes zones del litoral espanyol, es posicionaran com els principals destins turístics fruit de la proximitat – a menys de dues hores de vol- amb les principals regions emissores de turistes.

Espanya: Franco i el Pla d'Estabilització de 1959

Després de la Segona Guerra Mundial, Espanya, que no participà activament a la Gran Guerra, per què ja estava submergida en la seva pròpia post-guerra, es trobava aïllada política i econòmicament de l'exterior, degut a la voluntat autàrquica del dictador Franco.

A principis dels anys cinquanta, es donarà la primera passa per part dels organismes franquistes cap a la sortida de l'autarquia econòmica. Es produeix un flux de capital procedent dels Estats Units conegut com el "Pla Marshall" (1953) que atorgava ajudes econòmiques als països europeus després de la Segona Guerra Mundial com a ajuda al desenvolupament i com a fre a l'avenç del comunisme a Europa.

El Pla d'Estabilització: Turisme i "desarrollismo económico"

Amb el ressorgiment de les economies europees després del conflicte del 1945 i la crítica situació de l'economia espanyola, era necessari un canvi en les polítiques econòmiques a Espanya i una ruptura amb la situació d'autarquia i aïllament franquista.

Així doncs, Franco i els tecnòcrates franquistes de l'Opus Dei presentaren el 1959 el Pla d'Estabilització que significarà un canvi estructural de l'economia¹⁰. En grans trets, l'economia espanyola passarà de ser regulada i controlada a una d'oberta i regida per les regles dels mercats capitalistes.

---

⁷ MANERA, C: (2010) "La Recta de la Raó. Economia, història econòmica i sostenibilitat a les Illes Balears"

⁸ YRIGOY, I (2013) "La urbanització turística com a materialització espacial de l'acumulació de capital hoteler: els casos de Platja de Palma (Mallorca) i Saïdia (Marroc)"

⁹ PACK, S (2006): "La invasión pacífica. Los turistas y la España de Franco" Turner Publicaciones S.L.

¹⁰ MONTES, P (1993): "La integración en Europa. Del Plan de Estabilización a Maastricht". Editorial Trotta S.A.

Les principals mesures del Pla d'Estabilització es basen en:

- Aconseguir un equilibri dels pressuposts mitjançant la creació de nous impostos
- Control dels augments de preus i del tipus de canvi. Estableix el valor de 60 pessetes per a cada Dòlar (MONTES, 1993). Provocarà una devaluació de la moneda gairebé en un 29%¹¹
- S'estableix la llibertat de preus al comerç.
- S'estableix el subsidi de l'atur
- Flexibilitat de moviments de recursos de capital i treball

Un altre punt cabdal del Pla d'Estabilització serà l'obertura de les fronteres al capital estranger. Fins el 1959, el règim franquista limitava la participació de capital estranger a empreses nacionals en un 25%¹². Ara bé, amb el Pla, el règim permet a una mateixa persona física o jurídica cobrir fins al 50% de la propietat de l'entitat sense necessitat d'autorització governamental. A més, el règim establia garanties de repatriació dels beneficis al país d'origen. La mesura va provocar l'anomenat "*desarrollismo económico*" que va significar l'apertura de les fronteres al capital estranger¹³.

L'esmentat anteriorment tindrà una importància capital en el desenvolupament descontrolat del turisme de masses a la conca mediterrània i en especial a l'Illa de Mallorca. A partir del Pla d'Estabilització comença una època de creixement econòmic¹⁴ descontrolat. Seguint alguns autors, s'ha definit com el miracle econòmic espanyol que suposà la transformació productiva a partir de la qual es va plasmar el creixement econòmic (ROMERO & ALBERTOS, 1993).

La revolució del panorama econòmic i productiu, provocarà moviments de població de les àrees rurals i d'explotació agrícoles cap a aquelles on es desenvolupa les noves activitats industrials –per el cas d'algunes regions del nord d'Espanya- i del sector serveis – com n'és el cas de Mallorca-. (YRIGOY, 2013)

En relació al camp del turisme, l'estratègia estatal era clara; establir polítiques amb l'objectiu d'estimular el creixement d'aquest sector i en conseqüència el sector immobiliari ¹⁵. El 1956 es promulga la Llei del Sòl en consonància amb l'abans esmentat ja que mitjançant un cos legal animava als propietaris de les terres a introduir-se a ambdós sectors (YRIGOY, 2013). Anys més tard, una altra llei reafirmarà la voluntat del règim d'impulsar la construcció descontrolada i a la carta, donant el control total dels espais als promotors¹⁶ els quals assumien els costos de l'elaboració dels plans urbanístics i per tant veien acomplides totes les seves pretensions.

Tot i disposar d'un cos normatiu a expenses del desenvolupament turístic-immobiliari també anaren acompanyades d'un sistema públic de préstecs al sector hotelier. Tot i això, la principal font de capital per al desenvolupament turístic vengué de part de capitals

---

¹¹ RODRIGUEZ, M. (3 de Junio de 2009). El País. Obtenido de http://elpais.com/diario/2009/06/03/cultura/1243980003_850215.html

¹² YRIGOY, I (2013): "*Production of tourist spaces as spatial fix*"

¹³ RULLAN, O; PONS, A; MURRAY, I (2013): "*Tourism capitalism and island urbanization: tourist accommodation diffusion in the Balearics, 1936-2010*"

¹⁴ ROMERO, J; ALBERTOS, J.M. (1993): "*Retorno al sur, desconcentración metropolitana y nuevos flujos migratorios en España*". Universitat de València

¹⁵ YRIGOY (2013): "*Production of tourist spaces as spatial fix*", 2013

¹⁶ 1963 Ley de Zonas y Centros de Interés turístico Nacional

estrangers, principalment tour operadors.

Totes aquestes mesures portaren a un creixement estel·lar del turisme i en conseqüència d'altres sectors relacionats. L'economia espanyola es veurà totalment revitalitzada després dels anys de la dura postguerra. Segons (PACK, 2006), els ingressos procedents del turisme estranger cobriren el 1950 i 1960 dues terceres parts del dèficit comercial espanyol. Amb aquestes xifres, no ens estranya que el turisme fos el principal argument legitimador i de reforç de la sobirania del règim franquista.

El desenvolupament turístic. Primer Boom (1959-1973)

El 1959, amb la promulgació del Pla d'Estabilització i la situació econòmica europea, es dona el sus al desenvolupament turístic de les Illes Balears i altres zones del litoral mediterrani espanyol. Durant aquesta època l'illa de Mallorca començarà un procés accelerat de canvi de la seva fisonomia a tots els nivells (polític, econòmic, social i medi ambiental).

Segons l'esmentat a altres apartats, ens trobem que, de cop i volta, l'economia espanyola estableix noves regles del joc on el protagonista serà el capital estranger. Totes les mesures dutes a terme motivaren la creació d'un teixit empresarial turístic amb dos grups d'actors principals.

Per una part trobem les empreses estrangeres, principalment majoristes de viatges i TTOO, que davant un augment tan sobtat de la demanda, necessitaven disposar d'una oferta hotelera que pogués donar cabuda a tots els potencials turistes que volien viatjar cap a Mallorca. Per a poder donar resposta a la demanda, finançaven la construcció d'hotels a canvi d'un nombre de places contractades durant 5 o 10 anys, amb l'objectiu de recuperar la inversió realitzada. (YRIGOY, 2013)

Tal i com hem explicat, països com Regne Unit o Alemanya destacaran pel creixement de la capacitat de consum de les classes treballadores i mitjanes. Aquest fet provocarà l'establiment d'una forta demanda de productes d'oci basada en els desplaçament geogràfics.

Per tal de donar sortida a la demanda de sol i platja de les classes treballadores d'Europa (principalment Alemanya i Regne Unit), els TTOO trobaran a Mallorca el medi perfecte – tant polític, econòmic com social – per a poder dur a terme les seves inversions.

Pel que fa a Alemanya farà realitat l'exposat a través de la via privada i de la pública. Per una part, es crea la *Llei Strauss* (1968) com a eina per a mitigar els problemes de sobreacumulació després de la Segona Guerra Mundial. A partir de la qual les institucions alemanyes oferien rebaixes fiscals a aquelles empreses que invertien en països en vies de desenvolupament. Com hom pot imaginar, Espanya era un d'aquests països,

Una altra mesura impulsada també des d'Alemanya l'any 1967 és la creació de la *Deutsche Hotelgesellschaft für Entwicklungsländer* un organisme que, amb el mateix objectiu que l'anterior, intentava redirigir el capital extra alemany cap a països en procés de creixement. Aquesta vegada les inversions es destinaven bàsicament a la construcció d'hotels.

Els capitals d'origen teutó es concentraren a la zona de la Platja de Palma, una dels espais emblemes del Primer Boom seguida de Magaluf (Calvià). L'empresari local Joan Riu, en el

cas de Platja de Palma, fou el principal prestatari de les inversions alemanyes (YRIGOY, 2013).

Per altra banda, una situació similar es duria terme al Regne Unit, on el creixement de la demanda també duria als TTOO del país a finançar la construcció d'hotels als emergents destins turístics de la conca mediterrània. En el cas de Mallorca, la inversió anglesa es localitzà al municipi de Magaluf. L'empresari illenc seleccionat en aquest cas serà Gabriel Escarrer qui desenvolupà gran part de de la seva oferta al municipi calviàner (acumulant gairebé 2000 habitacions a la zona)¹⁷

A l'illa trobem els empresaris mallorquins que rebien aquestes inversions. Segons Joan Amer (AMER, 2006) , aquest empresari es pot definir com "d'oportunitat", degut a que no s'encarreguen d'obrir el mercat turístic sinó que els grans majoristes estrangers vénen a fer-ho per ells mitjançant el flux de capital necessari. Dins aquest grup hi podem trobar gairebé les primeres generacions de les futures ETN de matriu Balear, com per exemple l'abans esmentat Gabriel Escarrer de Sol Melià, els germans Barceló o Joan Riu.

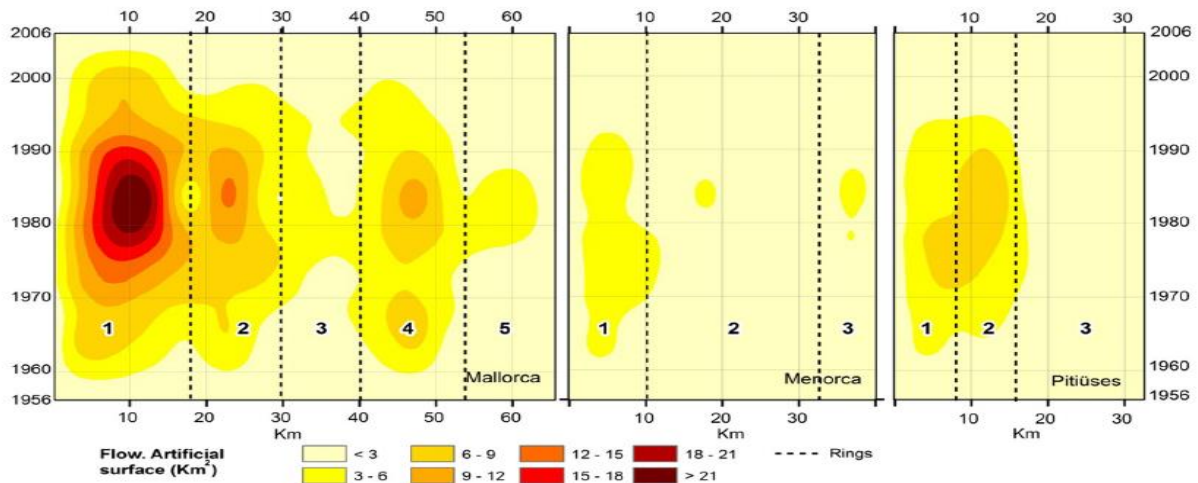
Altrament, aquest fet significarà una ruptura amb el model d'empresari turístic del que disposava l'illa abans de l'esclat del turisme. L'empresari tradicional , (AMER, 2006), es caracteritzava pels allotjaments de dimensió reduïda, com l'Hostal Terminus, i d'estructura familiar. La producció a petita escala no va poder adaptar-se a l'augment de capacitat marcat pel desenvolupament turístic i pel pas a la producció fordista, fet que avocà a molts d'aquests petits empresaris a la desaparició.

Pel que fa al producte emblema del Primer Boom turístic a Mallorca serà sens dubte el paquet turístic (*o Package holiday*) caracteritzat per un procés productiu a escala massiva, essent poc o gens especialitats i dirigit cap a un consumidor estàndard. Serà per tant una etapa de producció totalment fordista, on el fet important radicarà en maximitzar producció mantenint el cost unitari el més baix possible.

Durant aquesta primera etapa de creixement la concentració espacial de l'activitat es basarà a les zones de litoral properes als principals punts d'accés a l'illa (Aeroport de Palma). Els municipis que més sentiran l'arribada de la nova indústria seran Palma – concentració de l'oferta a Platja de Palma- i Calvià –generalment a Magaluf-. A la següent il·lustració (PONS & RULLAN, 2014) es mostren els diferent fluxos de construcció per a cada illa i la seva distància dels punts d'entrada de turistes (aeroport). Per al període estudiat, (1959-1973), observem que el gruix constructor es dugué a terme entre els 10 i 30 km de distància.

---

¹⁷ Recull plana web Melià Hotels International.

Il·lustració 1 Urbanisation flows in the Balearic Islands (1956-2006). Distances to airports. (PONS & RULLAN, 2014)

A les zones abans esmentades, durant aquest primer període turístic, el sector hotelier es desenvoluparà amb una gran rapidesa per a poder donar cabuda a la creixent demanda turística de l'època. Com a petita mostra per a il·lustrar l'afirmació, durant l'any 1961 les Illes Balears disposaven de 710 hotels. L'etapa del Primer Boom acabarà amb un total de 1886 hotels arreu de l'arxipèlag¹⁸.

Amb tot l'exposat als anteriors apartats començarà a formar-se un nou medi social, econòmic i territorial. A més, Mallorca en primer lloc i les altres illes paulatinament, dedicaran una bona part dels seus recursos a la nova indústria. A partir d'aquest període aquelles zones litorals de la mediterrània es convertiran en un gran espai d'oci i esbarjo de les societats capitalistes del Nord d'Europa. Seguint l'obra de GORMSEN (GORMSEN, 1997), s'establirà a aquestes zones el que anomena la tercera perifèria turística, on es desenvoluparà una indústria depenent del capital transnacional, de planificació vertical i encoratjada per l'Estat.

Els impactes del Primer Boom Turístic

El turisme i la societat.

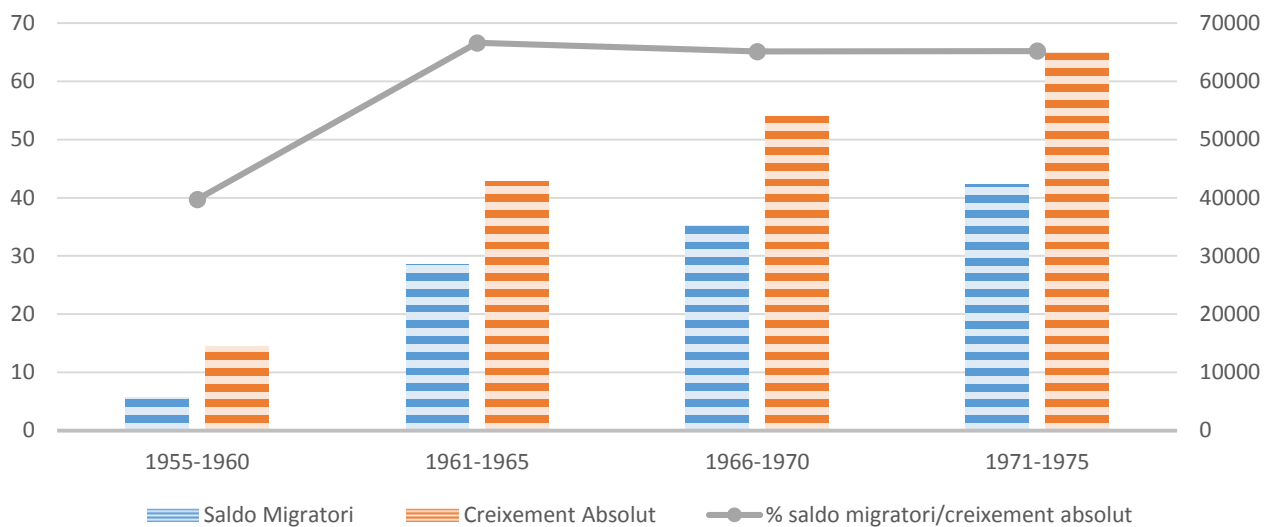
L'arribada de l'activitat turística de masses ocasionà l'inici del canvi de la societat illenca. En un petit període de temps començaren a arribar a Mallorca milers de turistes europeus, provinents de societats amb una mentalitat un tant més oberta. En contra, la societat mallorquina marcada per gairebé 30 anys de dictadura franquista, de tall més conservador i patriarcal, amb la doctrina de l'Església Catòlica ben interioritzada.

A part del xoc cultural i ideològic que creà l'arribada del turisme a Mallorca, també ocasionà un canvi ràpid i gairebé total de l'estructura econòmica de les illes degut a la ràpida extensió de la indústria. Com hom pot suposar, l'arribada massiva de turistes i el creixement meteòric de l'oferta, provocà el sorgiment d'una important necessitat de mà d'obra. Durant els primers anys del boom, seran els mallorquins els qui intentaran cobrir aquesta demanda del mercat laboral; produint-se així l'atracció del proletariat del camp cap a les àrees urbanes de desenvolupament turístic. En conseqüència, s'originarà una redistribució espacial de la població insular (èxode rural segons AMER, 2006) concentrant-se a les zones urbanes o de funció turística.

¹⁸ SALVÀ, P.A.: "Turisme i canvi a l'espai de les Illes Balears"

A partir dels anys 60 i 70, l'arribada del turisme significarà un canvi en el flux migratori original de l'arxipèlag que tradicionalment es caracteritzava per a ser una regió emissora d'emigrants, passarà a ser una comunitat atraient de força laboral degut a que el mercat turístic requeria més mà d'obra. Durant el període comprés entre 1960 i 1975, es calcula que arribaren unes 74.350 persones (*BARCELÓ*) procedents en major nombre de l'Andalusia Oriental i de Castella - La Manxa per a fer feina al sector turístic illenc. A més, la població immigrant arribada crearà nuclis poblacionals a prop de les principals zones turístiques (Calvià, Palma i Andratx) fet que provoca la seva concentració en "guetos" i la seva no integració total. Per altra banda, l'estructura econòmica passa a dedicar-se a un monocultiu del sector turístic i a concentrar-se l'activitat productiva als nuclis urbans.

INCIDÈNCIA INMIGRACIÓ A MALLORCA

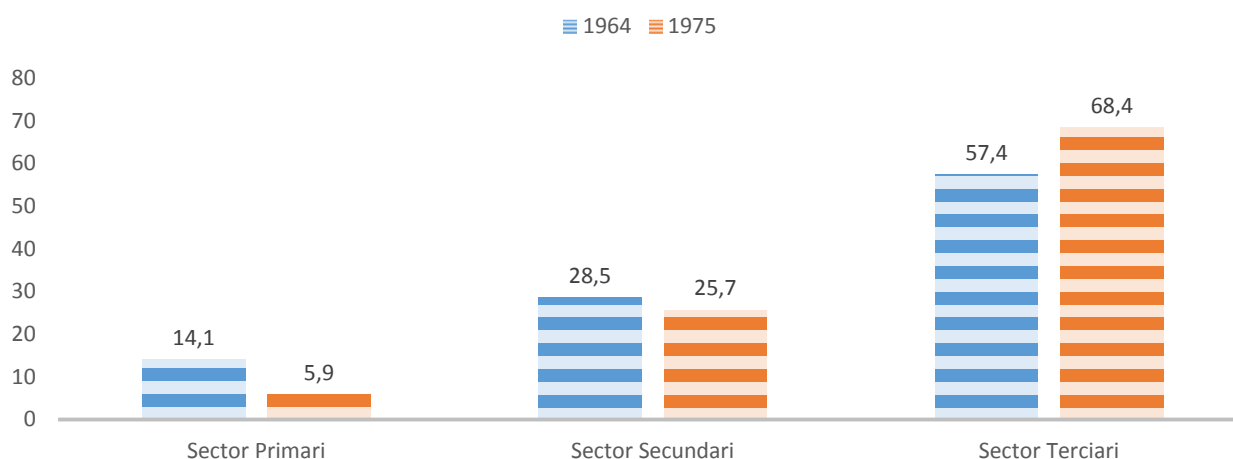
Gràfica 1 Elaboració pròpia a partir de l'obra d'ARTIGUES

L'arribada massiva de treballadors forans tindrà conseqüències a les estructures demogràfiques de les Balears, i en especial de Mallorca. Segons AMER, provocarà mutacions a l'estructura tradicional de la població per edats, ja que el gran nombre d'immigrants estava entre els 25 i 40 anys. Conseqüentment durant les pròximes dècades es produirà un increment de la taxa bruta de natalitat.

En resum durant els anys del Primer Boom Turístic el creixement demogràfic de les Illes Balears fou brutal passant l'any 1950 de 419.282 habitants fins a arribar a 597.715 habitants l'any 1975.

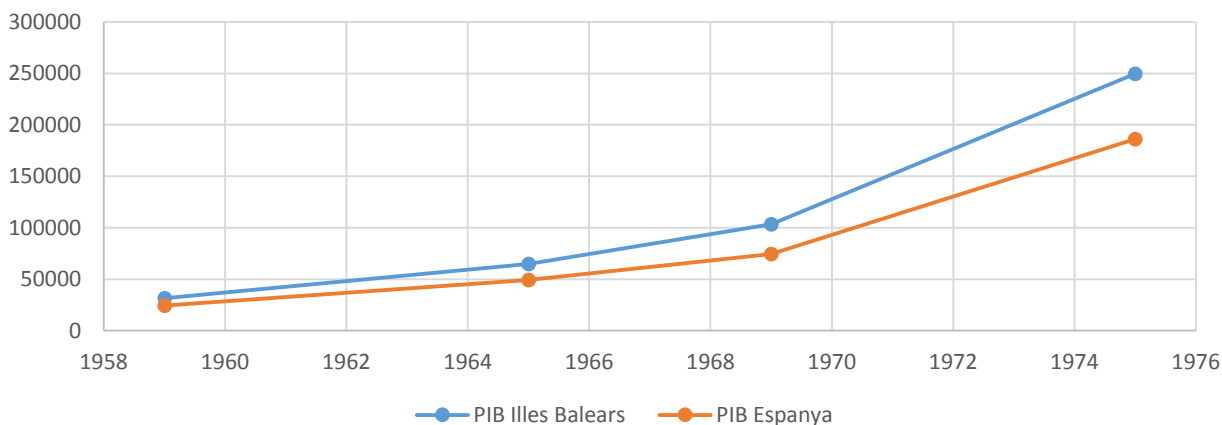
Aquest creixement demogràfic serà causat per l'efecte cridada dels beneficis econòmics del turisme. L'evolució del PIB de les Illes durant aquesta etapa ens demostra el mencionat desenvolupament econòmic. Per una part, trobem que el sector terciari anirà concentrant el gruix de la producció (com es pot observar a la gràfica 2). Pel que fa a la distribució del PIB per càpita l'evolució d'aquest índex a les Illes Balears serà superior al nivell de l'estat espanyol. (Gràfica 3)

PIB ILLES BALEARS SEGONS SECTOR

Gràfica 2 PIB Illes Balears (1964-1975) Elaboració pròpia a partir de dades d'ARTIGUES

PIB per càpita 1959-1975

Gràfica 3 Evolució PIB per càpita 1959-1975. Elaboració pròpia a partir de dades d'Artigues

Per altra banda cal mencionar altres efectes de l'activitat turística a la societat il·lenca. Per una part, trobem que en el cas específic de l'illa de Mallorca, el turisme significà un element de renovació i modernització social. Altrament, l'arribada massiva de turistes de societats més desenvolupades que la local suposarà la modernització de costums, emancipació dels joves i apertura en el marc de les relacions personals. A més es minimitza l'impacte i la importància en la vida diària de l'Església Catòlica sobretot en els més joves. El paper de la dona a la vida social també veurà canvis, introduint-se de manera gradual a la vida laboral, tot i que ho fes sota unes condicions no iguals a les dels homes.

Tot i l'esmentat, també es poden extreure impactes negatius a la societat degut al desenvolupament turístic. Per una banda trobem que el tipus de d'activitat econòmica sempre tindrà dos rols ben clars el "servit" (turista) i el servent (població local-immigrant). Fet que pot arribar a accentuar les desigualtats socials entre els principals actors.

En el camp de la cultura també s'hi poden trobar influències de l'activitat turística, tant negatives com positives. El canvi tan dràstic que patí la societat mallorquina pot haver afectat a les formes de vida tradicional (degut a l'abandonament de les zones rurals), la música i el folklore. La cultura doncs es pot trobar dins un procés de devaluació o comercialització en pro del turisme. Un exemple clar pot ser en l'ús de la toponímia on molts mots tradicionals han estat substituïts o castellanitzats¹⁹.

Seguint amb l'exposat, durant els primers anys del desenvolupament turístic es reflecteix cap a l'exterior una mateixa imatge internacional d'Espanya sota l'estereotip andalús. Com esmenta Pack, (PACK, 2006), a la seva obra, "*hi hagué ciutats sense cap tradició de cultura flamenca ni de toreig que s'afanyaren a construir places de bous i coves amb espectacles de flamenc*". Serà impossible per al lector no recordar qualsevol punt de venda de records turístic sense el típic vestit per a les nenes andalús o la imatge d'una paella.

Il·lustració 1 Turista passejant pel centre de Palma amb un bou. 1970-1975. Font: Fotos antigues de Mallorca

Impactes del turisme al territori

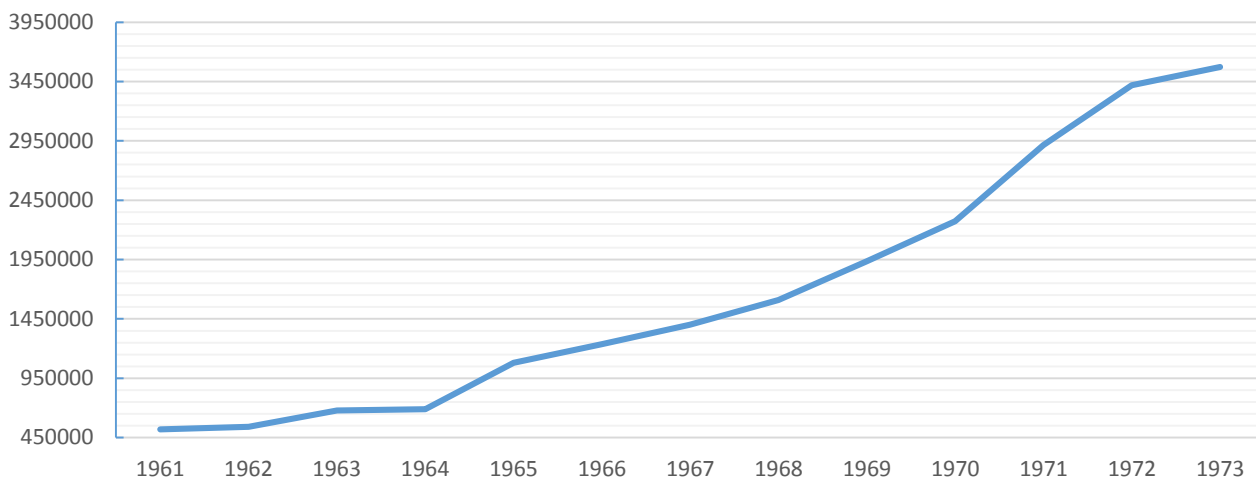
Sens dubte el gran afectat pel desenvolupament turístic descontrolat del primer boom serà el territori. Aquest període es regirà per un patró d'urbanització intensiva del litoral, molt concentrada geogràficament i orientada a construccions verticals com són els hotels (RULLAN, 2011).

El gran creixement de la demanda (Gràfica 4) durant aquesta etapa va comportar que el desenvolupament de l'oferta es fes amb la major rapidesa possible. Per aquesta raó, i gràcies al beneplàcit franquista, juntament amb el flux de capital estranger, s'arribaren en menys de 20 anys a construir prop de 1180 hotels a les Illes Balears

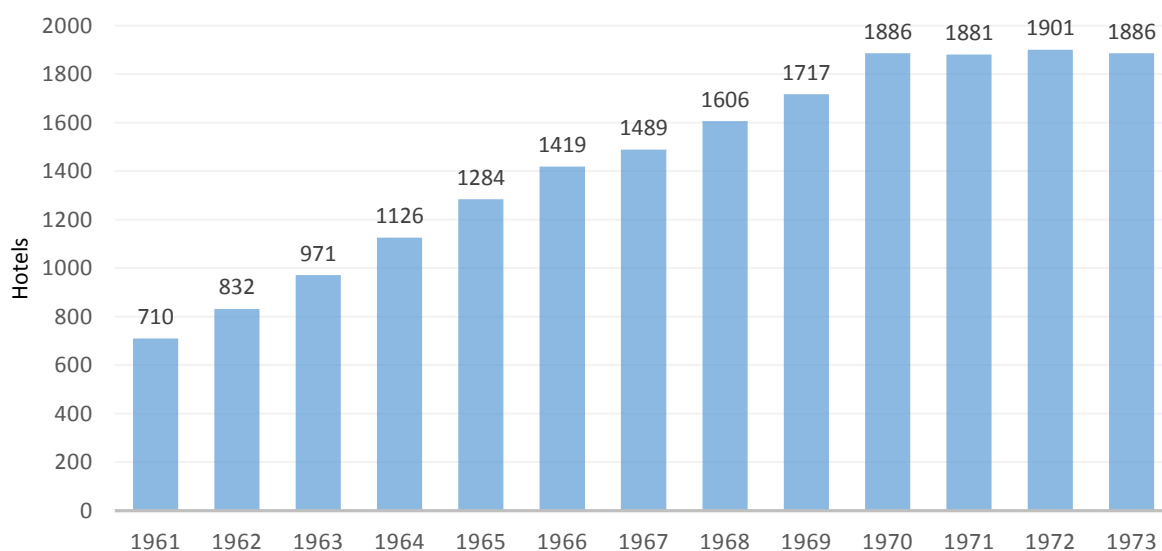
---

¹⁹ BENÍTEZ, GINARD, BENITEZ; GINARD; GOTARREDONA; RIPOLL : "Turisme, societat i economia a les Illes Balears" El turisme. Aspectes econòmics i socials. Fundació Emili Darder

Nombre de turistes arribats a les Illes Balears (1961-1973)

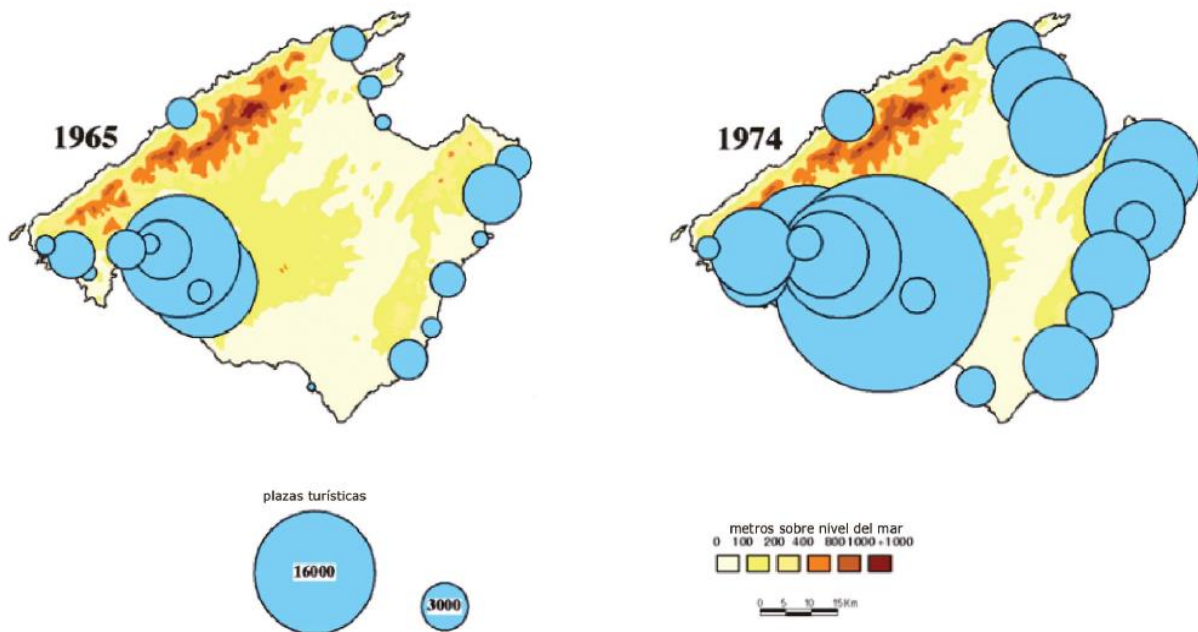
Gràfica 4: Nombre de turistes arribats Illes Balears(1961-1973). Elaboració pròpia a partir de dades de (SALVÀ)

Gràfica 5:: Nombre de nous hotels a les Illes Balears (1961-1973). Elaboració pròpia a partir de dades de (SALVÀ)

El gruix dels turistes arribats cercaven el producte estrella de sol i platja. Per tant, el tipus d'oferta s'adaptà al producte, construint les unitat d'allotjament principalment a les zones del litoral. Durant aquest primer boom , la concentració geogràfica a Mallorca de l'oferta es centralitzava a una distància d'entre 10 i 20 km del centres d'emissió de turistes. Així doncs, els principals nuclis turístics que es crearen foren Platja de Palma i Magaluf. Al llarg de l'evolució turística s'ampliarà als municipis d'Alcúdia, Pollença i Capdepera. Pel que fa a la concentració geogràfica de l'oferta a la resta de les illes, trobarem Sant Antoni i Platja d'en Bossa a Eivissa; i Maó a Menorca.

Il·lustració 2: Evolució de la localització de l'oferta d'allotjament turístic a Mallorca durant el Primer Boom
ARTIGUES

Com s'ha esmentat, el consum de les zones del litoral durant aquesta primera etapa serà imparable a totes les Illes Balears. Pel que fa a Mallorca, el consum del primer kilòmetre de costa passarà del 3.33% (1955) a un 9.84% (1975). Pel que fa a Menorca s'arribarà a utilitzar un 6.47% de costa al 1975 quan el 1955 estava en un 2.37%. Molt remarcable serà el cas d'Eivissa passant d'un 0.78% de consum a un 5.14% l'any 1975. (RULLAN, PONS, & MURRAY, 2014).

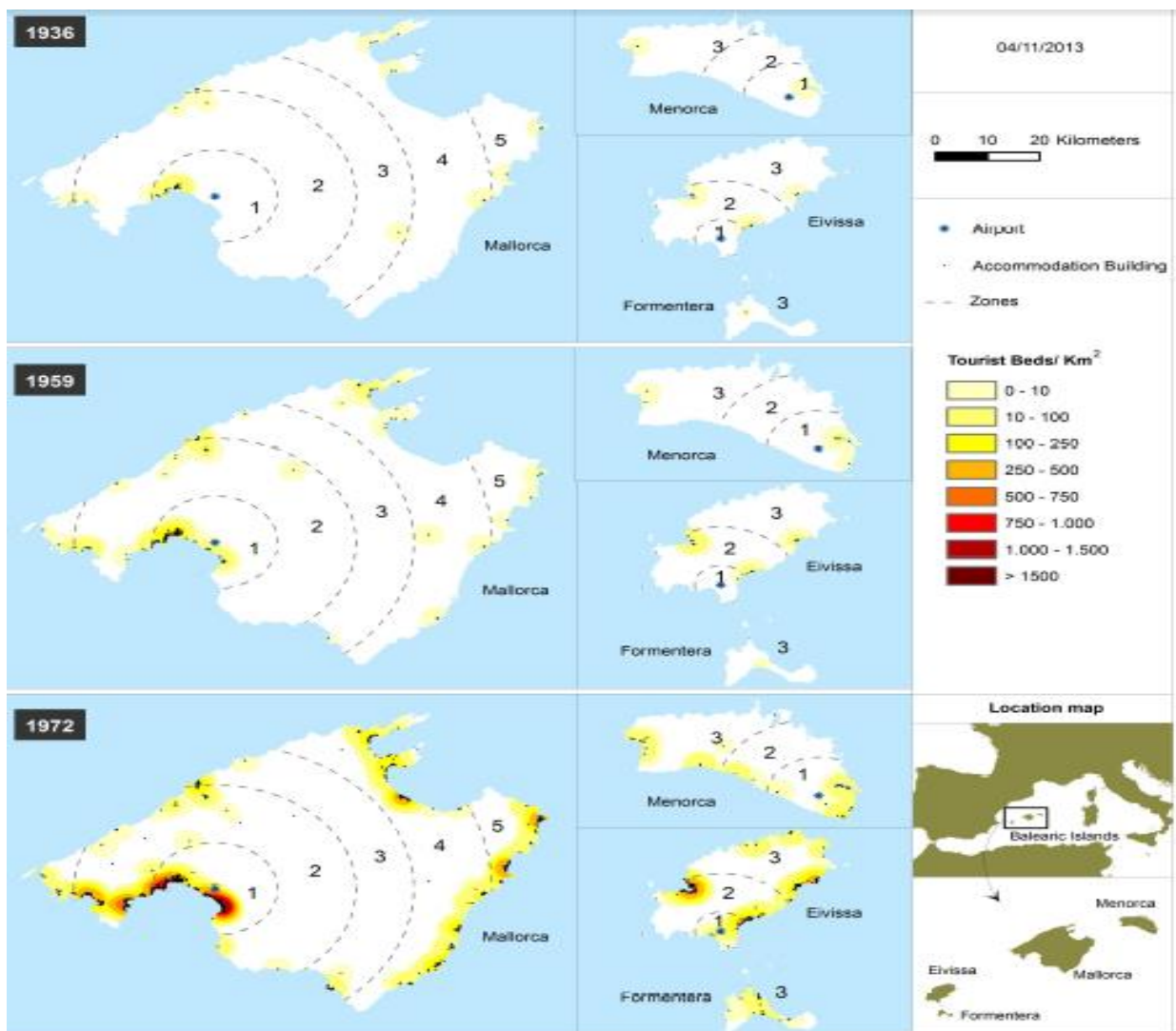
Pel que fa als grans centres turístics de Mallorca mencionats, Platja de Palma i Magaluf, durant la primera dècada de l'expansió turística es crearen 161 nous hotels per a la primera i 27 per a la segona zona. Al final de la primera etapa presentaran un percentatge increïble d'espai construït arribant al 80% del total de l'espai a la Platja de Palma (40.5 ha construïdes el 1950; 185.3 al 1979) i un 65% a Magaluf (pas de 1.72 ha el 1950 a 12.10ha el 1979) (YRIGOY, 2013).

Tot l'esmentat, tindrà unes conseqüències territorials enormes, no només a nivell de consum de zones litorals sinó també en relació a canvis d'ús i pèrdues de zones agrícoles o forestals. En el cas de Mallorca, 34,1 km² de sòl agrari o forestals es perderen o foren transformats. (ARTIGUES) A més, prop 7.910 ha de zones forestals es convertiren en sòl artificial.

Pel que fa a la superfície artificial urbana, s'intensificarà durant aquest primer període reconvertint grans extensions del territori. En el cas de Mallorca aquesta superfície va passar de 47.91 km² el 1956 a 95.8 km² l'any 1973. Aquest brutal canvi d'ús va tenir un gran impacte sobre els espais naturals ja que produí la transformació de 13.72 km² de sòl d'ús natural en artificial (ARTIGUES).

Com hom pot observar a la Il·lustració 3 (RULLAN, PONS, & MURRAY, 2014), no podem negar que el monocultiu turístic provoca l'expansió geogràfica a noves àrees pendents d'explotar. A la imatge, els tentacles de l'activitat turística s'expandeixen gairebé al llarg de tota la zona del litoral de les quatre illes.

Il·lustració 3 RULLAN, PONS, & MURRAY, "Tourism capitalism and island urbanization: tourist accommodation diffusion in the Balearics, 1936-2010", 2014

Pel que fa a la planificació davant d'aquest creixement tant ràpid i descontrolat per part de l'administració del franquisme, fou gairebé inexistent. L'objectiu perseguit per Franco i el seu govern era maximitzar l'entrada de divises a Espanya i el turisme era la forma més ràpida i directa d'aconseguir-ho. A més, el desenvolupament del sector terciari es va convertir en el principal instrument de legitimació de les polítiques del Franquisme, per tant no hi havia cap interès del Règim en controlar aquesta activitat. Com s'ha mencionat anteriorment, els cossos normatius existents a l'època eren creats més per "legalitzar el desordre que no pas per controlar-ho" (BARCELÓ). Un exemple el trobem al 1973 quan s'aprova el Pla d'Ordenació de les Illes Balears (PPOB), que permet l'edificació a aquells espais que no disposen de pla propi i que per tant podien ser objectiu dels capitals turístics estrangers per a poder augmentar l'oferta.

També cal mencionar, que per a donar cabuda i connectar els principals nuclis turístics amb els punts d'emissió de turistes, s'hagueren de millorar infraestructures de totes les Illes (autopistes), ampliació d'aeroports, creació d'embassaments i depuradores, etc.

Primera crisi del turisme 1974-1980

1974-1977

Amb l'arribada i desenvolupament del turisme i el posterior canvi en l'estructura econòmica de Mallorca i la resta d'illes, els arxipèlags quedaven a mercè de les fluctuacions de les economies emissores de turisme, com Alemanya o Regne Unit. L'entrada massiva de capitals estrangers i per tant la colonització del nostre sistema econòmic, provocaven que la sensibilitat del sector turístic a petites crisi o èpoques de decreixement dels mercats internacionals fossin letals per a la seva supervivència.

Mentre que encara perdurava la ressaca per l'eufòria desencadenada pel Primer Boom turístic, arribà el període de caiguda que tota pujada du intrínseca. Les principals causes d'aquesta crisi les trobem, com no, en els mercats internacionals. La pujada del preu del petroli el 1974 provocà una contracció a gairebé totes les economies europees i per tant al seu pressupost de consum. A més, si li sumem que, amb una pujada del preu del petroli, gairebé tots els components d'un producte turístic (transport, allotjament, oferta complementària) veuen augmentat el seu cost, el resultat és sens dubte un retrocés de la demanda.

L'any 1975 amb la mort del dictador, es promulga la Llei del Sòl que amb l'objectiu d'establir una mica d'ordre al descontrol de les darreres dècades, pretenia fer extensiva l'obligació de planejaments urbans (*MURRAY, BLÀZQUEZ, & AMER, "Doblers, poder i territori de "marca balear" (1983-2009)", 2010*).

A més de l'encariment del preu del petroli, la mort del general fa créixer els dubtes en referència al futur del règim i de l'estabilitat politico-econòmica del país.

Aquestes causes tingueren una incidència fatal en la pèrdua de llocs de feina. Picornell estima que el sector de la construcció perdé uns 25.000 treballadors.

1977-1979

Observant la situació econòmica d'Europa i la seva incidència sobre el turisme, els responsables econòmics de l'Estat, decideixen devaluar la pesseta com a mesura d'atracció de turistes estrangers. De fet, en comparació de la demanda d'aquest període envers a l'immediatament anterior, la jugada els va sortir bé, ja que aconseguen augmentar el nombre d'arribades. Aquest fet però, demostra el tarannà exportador de l'economia espanyola, és a dir, de receptor d'inversions estrangeres, ja que les devaluacions de la moneda fan que augmenti el cost de les importacions del país.

La població de l'illa, veia com les conseqüències del "desenvolupament" es començaven a fer visibles en el seu territori. Sorgiran doncs, els primers moviments socials en pro de la conservació del medi ambient i dels recursos naturals de les Illes. És aquesta l'època en què neix el Grup Balear d'Ornitologia (GOB), un dels primers grups ecologistes de les Balears. Alguns dels conflictes en matèria de protecció de la terra més importants de l'època, (dècada dels 70 i 80), són causats per la des-protecció legal de zones d'alt valor ecològic com Sa Dragonera, l'Albufera d'Alcúdia, Es Trenc, Cabrera o s'Albufera des Grau a Menorca, les quals estaven al punt de mira de futurs projectes turístics basats en la seva urbanització i comercialització.

Il·lustració 4: “DRAGONERA LLIURE” Fotografia de l’ocupació de sa Dragonera el 07 del 07 de 1977

Espanya es troba sumida a la transició democràtica. A les Illes s’instaurà el primer govern autonòmic presidit per Jeroni Albertí (1978-1982) d’Unió de Centre Democràtic. El 1978 es dona el primer conflicte de caire territorial. En aquells moments la Conselleria d’Ordenació estava en mans del PSOE i la de Transports pertanyia a UCD. El PSOE presentà un informe on es fa palesa el caos urbanístic produït per l’especulació franquista i es proposa un nou model territorial. La resposta d’UCD fou donar més impuls urbanístic, tot i que fossin espais naturals com els abans esmentats fet que generà una major resposta social.

1979-1980

Una nova pujada dels preus del petroli el 1979 provoca de nou una baixada en el nombre d’arribades de turistes a les illes degut a les dificultats als països emissors

Per primera vegada en gairebé 20 anys de desenvolupament turístic es produeix un decreixement del nombre d’establiments i places d’allotjament disponibles a l’illa de Mallorca.

A més, aquesta primera crisi ocasionarà conseqüències en el mode d’estructuració empresarial a les Balears i una “rearticulació del règim d’acumulació de capital emparat pel neoliberalisme” (MURRAY, BLÀZQUEZ, & AMER, 2010).

Així doncs, es produeix una concentració de capitals del sector turístic i hom pot trobar durant aquesta època la formació de les grans cadenes hoteleres autòctones, fruit de la compra i venda d’hotels i l’associacionisme com a vies per a racionalitzar els seus costos. També es veurà afectat el mercat de treball que es torna més flexible, estalviant més en mà d’obra, augmentat la intensitat del treball i mantenint els salaris per sota de la inflació (RIUTORT & VALDIVIESO, 2004).

La situació laboral del sector serveis es tornarà més precària durant aquesta època i començarà a créixer l’atur. Picornell, estima que durant l’any 1980 els aturats de les illes arribaven a xifres esfereïdores: 25.461 en temporada alta i 42.256 aturats en la baixa. Cal remarcar que la caiguda del sector turístic a les Balears produeix un efecte en cadena als

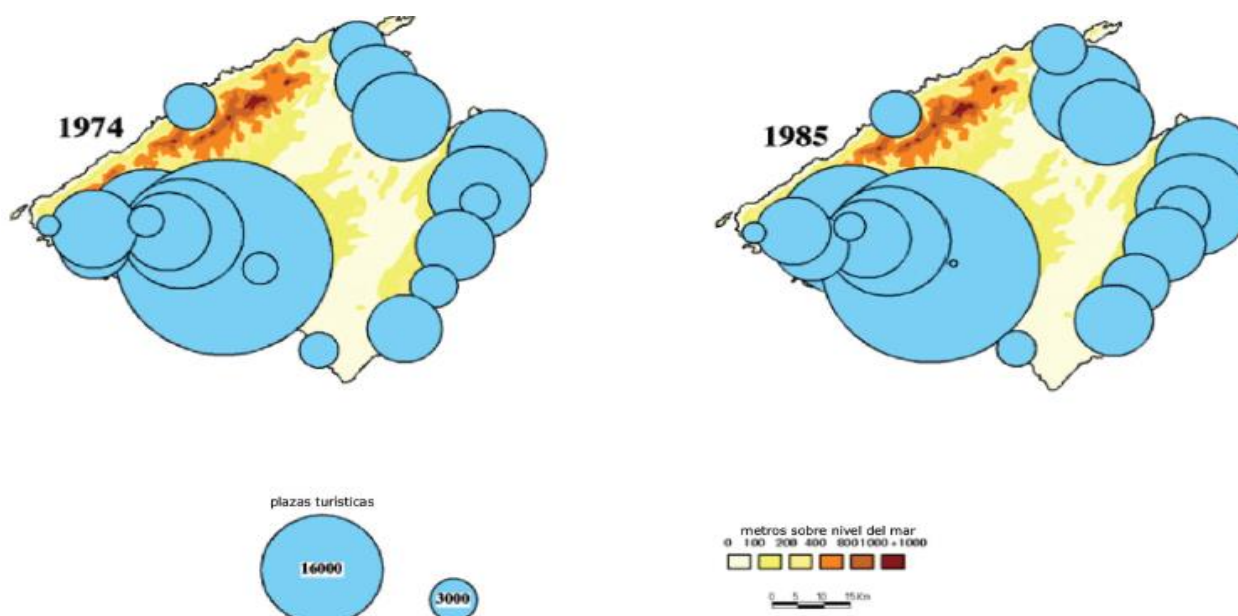
subsectors relacionats amb el turisme, tenint una important incidència en el sector de la construcció.

El Segon Boom Turístic (1981-1988)

Els anys vuitanta arriben a Espanya acompanyats d'un ressorgir econòmic després de la darrera etapa de recessió soferta a les darreries dels anys setanta. L'esmentat, juntament amb la mort de Franco, l'establiment de la democràcia i de les autonomies conformarà un nou medi social, econòmic i polític. A més, l'entrada a la Comunitat Econòmica Europea el 1986 provocarà la "*liberalització (quasi) total de l'economia espanyola i l'entrada massiva de capital estranger*" (PONS & RULLAN, 2014).

Pel que fa al turisme, durant gairebé la dècada dels vuitanta es reanimarà la demanda i es produirà una *reestructuració de l'oferta* (RULLAN, PONS, & MURRAY, 2014) acompanyada d'un canvi de procés productiu. En aquesta nova etapa expansiva ens trobem amb que les construccions verticals, amb l'hotel com a principal unitat productiva, no tindran tant de protagonisme com al primer boom.

Durant aquest segon cicle, el model d'allotjament per excel·lència serà l'apartament turístic fet que produirà que l'extensió del consum de sol sigui més dispersa. Tot i que les grans zones del turisme de l'etapa fordista seguiran rebent turistes, com n'és l'exemple de la Platja de Palma, veiem com l'activitat es comença a estendre per altres zones de l'Illa de Mallorca – Costa de Llevant (Capdepera i Felanitx) i Alcúdia – i es consolida als municipis de Calvià i d'Andratx (ARTIGUES).

Il·lustració 5: Evolució de la localització de l'oferta geogràfica de Mallorca. Font: ARTIGUES

Les raons d'aquest canvi d'unitat productiva són diverses. Segons VALDIVIESO, es pot argumentar que amb "*l'explotació d'aquest tipus d'oferta s'estalviaven costos en mà d'obra per a la seva construcció, manteniment i servei*" (ARTIGUES). A més, els apartaments turístics permetien que, en cas de venda i amb l'evoluciu creixement del sector immobiliari, l'empresari turístic pogués obtenir un benefici extra a l'esmentat mercat.

Per altra part, algunes zones turístiques als anys vuitanta portaran més de vint anys

d'activitat. Aquest fet provocarà que allotjaments hotelers duguin a terme un procés de conversió de la seva oferta cap al turisme residencial. Tot plegat suposarà un estímul per al sector de la construcció i l'immobiliari.

Amb l'esmentat, el segon boom turístic es caracteritzarà per una evolució del fordisme i la producció en massa de la primera etapa, cap a una de post fordista, no tant concentrada geogràficament i amb productes una mica més diferenciats.

Pel que fa al desenvolupament de noves places turístiques el creixement durant el segon boom serà baix en comparació al Primer. Seguint les dades presentades per ARTIGUES, es quantifiquen en 61.602 noves places. Per a poder il·lustrar la davallada del sector hotelier, tan sols 25.872 seran d'hotel, mentre que les corresponents a apartaments seran de 35.606 noves places.

Un altre punt importantíssim del segon boom serà l'escenari polític de l'època. L'arribada de la democràcia comportarà que el 1983 es promulgui l'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears, mitjançant el qual les noves comunitats autònomes obtindran moltes de les competències abans reservades a l'Estat, com n'és el cas del turisme.

En el cas de les Illes Balears, el primer Govern Autonòmic tindrà al Sr Gabriel Cañellas com a president (Alianza Popular, 1983-1995) qui obtindrà la presidència després del Pacte de Madrid (1983) signat amb Jeroni Albertí d'Unió Mallorquina qui també optava al càrrec. La governabilitat de les Illes Balears fou decidida al despatx de la família March a la capital espanyola i en presència d'Abel Matutes, empresari hotelier i dirigent d'Alianza Popular. (AMER, 2006).

Pel que fa a la Conselleria de Turisme al capdavant trobarem el Sr. Jaume Cladera, nomenament proposat per la Federació Hotelera i que Cañellas accepta degut a que és "*independent, no està Afiliat a Alianza Popular i és hotelier*". (AMER, 2006). A partir d'aquest moment, es comencen a promulgar diferents cossos normatius amb l'objectiu d'aconseguir la conservació i protecció de determinades zones de les illes. En canvi alguns d'aquests cossos formatius ocasionarà l'efecte contrari.

El 1984 es promulga la figura de protecció d'Àrea Natural d'Interès Especial (ANIE) que al 1991 evolucionarà en la Llei d'Espais Naturals. L'objectiu de les ANIE era "*apartar els espais de major interès natural i rural de l'extensió de la urbanització duent a terme una reclassificació d'aquests sòls com a rústics d'especial protecció*" (BLÀZQUEZ, 2006). El problema sorgeix quan aquesta llei no posa fre a l'edificació extensiva d'aquestes zones, mitjançant la construcció de xalets unifamiliars.

A més la promulgació d'aquests tipus de lleis té un doble objectiu. A l'opinió pública local s'enviarà un missatge de voluntat conservadora, protecció i amor per la terra. Per altra banda, aquest *mantra* tindrà un efecte col·lateral a la imatge exterior de les illes, la promoció del conservacionisme com a filosofia augmentarà la idea de visitar aquests espais verges i de sumar-se a la nova moda de les segones residències.

L'any 1984 es conformarà una segona llei. Aquesta sorgeix amb l'objectiu de *regular i legalitzar* (MURRAY, BLÀZQUEZ, & AMER, 2010) el gruix de l'oferta extra-hotelera sorgida a les darreries del Primer Boom turístic i que representava entre el 14 i 18% de la demanda total (ARTIGUES).

El mateix any es promulga el primer dels dos decrets coneguts com a "Cladera", el principal objectiu dels quals serà l'ordenació urbanística d'aquelles noves unitats d'allotjament turístic. El "Decret Cladera I" (1984) establirà mesures com la superfície mínima per plaça de 30m², l'obligatorietat dels nous establiments a disposar d'espais verds i/o instal·lacions esportives i piscina (AMER, 2006).

Les reaccions a aquest primer decret foren diverses. Per una part trobem que la Federació Hotelera hi estava d'acord, tot argumentant que suposaria un augment de la qualitat de l'oferta hotelera balear. Per altra banda, la CAEB²⁰, s'oposarà unilateralment a les mesures del decret, argumentat el potencial perill que podria significar per al sector de la construcció²¹.

Mentrestant, el negoci turístic de les Illes Balears començarà a sofrir canvis profunds. La reestructuració de l'oferta, els nous requisits legals i la saturació d'algunes zones turístiques portaran a les empreses hoteleres balears a exportar el seu negoci fora de les Illes, desembarcant primer a les Illes Canàries i després cap a la zona d'Amèrica Central.

El final del segon boom turístic i retorn a la crisi (1989-1992)

El conflicte a la zona del Golf Pèrsic serà l'element detonador de la segona crisi turística²², i estructural, a les Balears. De nou, la pujada del preu del petroli provocà un retrocés en la capacitat de consum de les societats emissores i un augment dels preus dels processos productius, i per tant, dels preus finals dels béns i serveis de consum. Els principals indicadors turístics durant aquesta època cauen: volum d'arribades es paralitza i l'evolució del nombre de places d'allotjament també es detindrà. De fet, en el període comprès entre el 1988 i el 1992, el nombre d'estances a allotjaments turístics caurà dels 85 milions als 75 milions al final de l'indicat espai temporal²³.

Pel que fa a l'efecte de la crisi d'aquesta etapa sobre les grans cadenes hoteleres balears, no serà tant remarcable degut a que paulatinament el conjunt de la seva oferta s'anava concentrant a l'Amèrica Llatina.

Amb una situació de desaceleració econòmica arriben els anys 90. Durant aquesta època les *"Illes Balears s'incorporen completament dins de l'estructura social d'acumulació europea del capitalisme global, com a semiperifèria d'una de les grans regions centrals"* (VALDIVIESO). Degut als processos de reestructuració iniciats a la dècada anterior, el mercat balear es troba concentrat en grans operadors turístics estrangers; les empreses locals es conformen com a grans conglomerats empresarials organitzats en xarxes mundials. Les característiques del producte s'atomitzen, conformant-se un ampli ventall de modalitats turístiques i per tant una conseqüent segmentació de l'oferta. El sector de la construcció amplia els seus marges de beneficis gràcies a l'establiment de la construcció residencial produït per un canvi en la demanda internacional.

Pel que fa al model turístic seguit per les administracions insulars a l'inici d'aquesta nova dècada, no caldran més arguments ni explicacions que les pròpies paraules de Gabriel Cañellas, qui fou President del Govern de les Illes Balears fins al 1995: *"volem convertir les Illes Balears en la segona residència d'Europa"* (AMER, 2006). Aquesta afirmació es veu suportada amb la Llei d'Espais Naturals del 1991, on tot i excloure gairebé un terç del territori de la urbanització salvatge, deixa entreoberta la porta a la construcció d'unitats unifamiliars o xalets (MURRAY, BLÀZQUEZ, & AMER, 2010). És a dir, no permet grans projectes urbanitzadors però sí que dóna l'aprovació a un model més extensiu en el territori i amb majors rendibilitats financeres.

---

²⁰ Confederació d'Associacions Empresarials de Balears www.caeb.es

²¹ AMER, J: 2006 "Turisme i política: l'empresariat hotelier de Mallorca" Documenta Balear

²² (CANDIA & PUIGPELAT, 1991)

²³ (El Mundo Global, s.f.)

El Tercer Boom turístic. De la recuperació posterior a la Guerra del Golf fins l'arribada de "l'era 2000".

La tercera etapa d'expansió del sector turístic l'hem de contextualitzar en els anys posteriors a la sortida de la recessió mundial després de la Guerra del Golf. Una vegada superada la crisi, s'inicia un nou temps on gairebé totes les economies capitalistes a nivell mundial viuran una etapa expansiva. Europa, i en especial l'economia alemanya formaran part d'aquest nou període. La doctrina del neoliberalisme, on la mínima intervenció de l'Estat sobre l'economia es requerida, afavorirà la nova onada expansiva del capitalisme global financer (MURRAY, BLÀZQUEZ, & AMER, 2010).

El continent europeu es conformarà com a una de les grans potències econòmiques amb l'afermament de la Comunitat Europea (CE). Així doncs, s'establirà la lliure circulació de capitals i de persones arreu de la CE i l'aplicació de la moneda comú EURO (2002). Tot l'anterior provocarà *"la incorporació de l'economia balear i de la seva societat al capitalisme global i a l'estructura d'acumulació europea"* (ARTIGUES) .

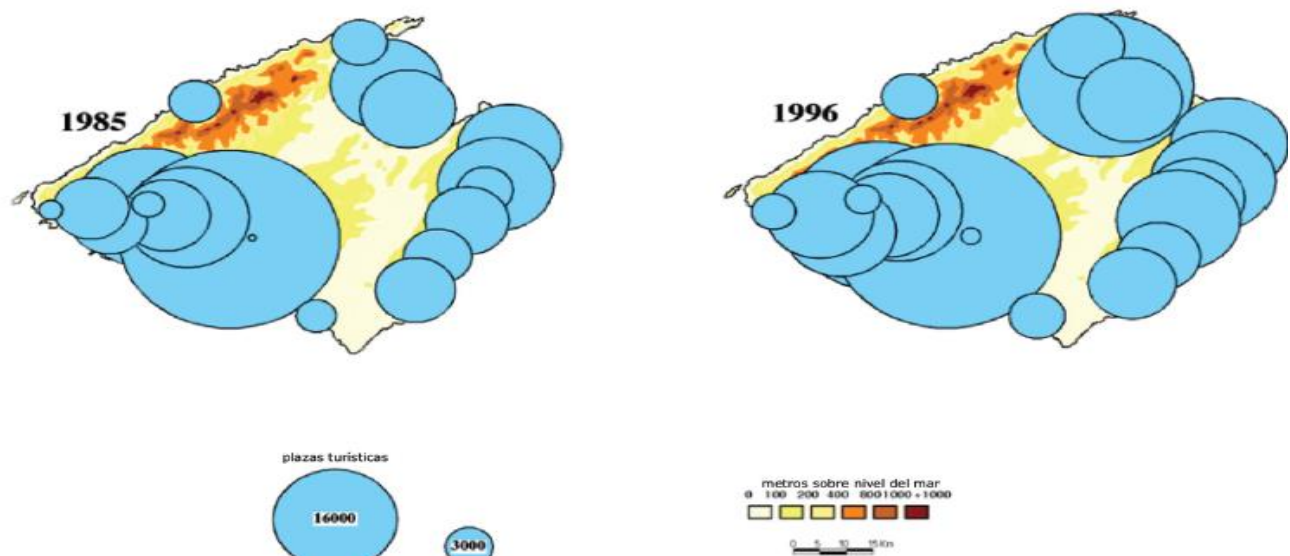
Altrament, l'establiment de l'EURO comportarà que les Illes Balears, i en especial Mallorca, es posicionin com a un dels principals destins receptors de capitals *"opacs"* (ARTIGUES) i *"de diners negres dirigits cap al negoci turístic-immobiliari"* (MURRAY, BLÀZQUEZ, & AMER, 2010).

A més, la liberalització del sector aeri el 1997 provocarà l'establiment de companyies aèries de baix cost amb un progressiu abaratiment i augment de les freqüències de vol Europa-Illes Balears.

Tot l'esmentat produirà un canvi en el producte turístic demandat per les economies emissores de turistes. El tercer boom vendrà marcat per la promoció de *nous atractius turístics de caràcter ambiental o tradicional*²⁴.

---

²⁴ Grup D'investigació de Sostenibilitat. Universitat de les Illes Balears *"Estudio sobre el modelo turístico balear"* Universitat de les Illes Balears

Il·lustració 6: Evolució de la localització geogràfica dels allotjaments turístics (1985-1996) (ARTIGUES)

Per tant, es produeix una escissió del producte sol i platja concentrat a zones massificades cap a un de més extensiu geogràficament. Serà quan el desenvolupament turístic-residencial farà créixer la seva força expansiva i conquerirà els espais rurals i el sòl rústic, que fins aleshores havien quedat mitjanament apartats d'aquest creixement. D'aquesta manera, la *ruralia mallorquina* quedarà inclosa dins el mercat immobiliari i turístic internacional²⁵.

Així doncs, poc a poc, es farà més habitual observar població del centre d'Europa conviure amb aquelles societats més autèntiques de l'interior, en especial a la zona de la Serra de Tramuntana, (gairebé inexplorada durant els primers booms), i alguns municipis de l'interior. Durant aquesta etapa, es calcula que el 20% del total de places turístiques a Mallorca estava representat pel turisme residencial (ARTIGUES).

Un altre producte protagonista al llarg del tercer boom, seran aquelles tipologies de turisme

Il·lustració 7: Distribució dels camps de golf a l'illa de Mallorca. Font: Federació Balear de Golf (<http://www.fbgolf.com>)

organitzades en base a una oferta complementària específica. Serà l'etapa del desenvolupament de Camps de Golf i del turisme Nàutic. A més, i punt que veurem més endavant, alguns cossos normatius encoratjaven la participació en aquest tipus d'oferta com a via única de creixement de la superfície urbanitzable de les Illes. Segons l'estudi publicat el 2008 pel GOB²⁶, a partir de l'any 1985 es passarà de tenir 5 camps a gairebé el triple a Mallorca. Les altres illes també desenvoluparan aquesta oferta.

A més, cal mencionar que aquests tipus de nous productes sempre, o quasi sempre, van

acompanyats d'una oferta d'allotjament d'alta qualitat.

Un altre tipus de producte que es desenvoluparà durant aquesta etapa serà el relacionat amb l'activitat nàutica. Un clar exemple seria el port esportiu Port Adriano, referent en el

²⁵ AMER, J: (2006): *Empresaris hotelers i Pacte de Progrés (1999-2003). L'enfrontament més enllà de l'ecotoxa.*

²⁶ Grup d'Ornitologia Balear i Defensa de la Natura

turisme nàutic de l'illa que atreu a turistes d'alt nivell econòmic d'ençà la seva construcció allà pel 1992.

La política durant el tercer boom i el seu impacte al turisme.

Durant aquesta etapa es produirà un procés de presa de contacte amb la realitat. La fisonomia de les Illes Balears, i en especial de Mallorca, totalment canviada després dels anteriors booms farà créixer un *“sentiment de sensibilitat insular vers la limitació espacial que es traduirà en un intent de frenar la transformació del sòl per a la seva urbanització”* (BLÀZQUEZ, 2006).

Com s'ha esmentat a anteriors apartats, la Llei d'Espais Naturals (1991) marcarà el punt de partida de la nova forma de fer política i planificació. Per una part, s'aposta pel proteccionisme d'un terç del territori, però per l'altra no proposa mesures contra la urbanització expansiva d'habitatges unifamiliars²⁷

Durant la segona legislatura del President Gabriel Cañellas, es farà l'esmentat una realitat, arribant doncs la nova onada expansiva. A més, els anys 90 i el govern del “canyellisme”, el consum de territori augmentarà fins a establir un parc immobiliari de 437.000 habitatges (1983 era de 302.000 habitatges) sense tenir en compte les places no reglades (MURRAY, BLÀZQUEZ, & AMER, 2010).

Els primers casos de corrupció (cas Agricultra (1991), cas Calvià (1992); cas Brokerval), als quals membres d'institucions públiques es veieren embolicats, demostraren les primeres mostres de feblesa del poder públic autonòmic vers el capital. De fet, Gabriel Cañellas hagué de dimitir degut a la seva relació amb el cas “Túnel de Sóller”²⁸.

Amb la dimissió de Cañellas i l'arribada de Jaume Matas com a president (després de la dimissió de Cristòfol Soler (1996), es dona el sus a un nou període expansiu amagat rere una suposada consciència proteccionista. Aquesta legislatura (1995-1999) portarà en alguns casos una batalla de normes i regles entre dues institucions balears, ja que el Govern de les Illes es trobava en mans del Partit Popular i el Consell de Mallorca representat pel Pacte de Progrés (PSM – UM – PSOE).

S'inicia doncs, una onada per la desclassificació de sòl urbanitzable en rústic amb la intenció de limitar el creixement de nous espais urbans. Tot així, el cas més sagnant de la primera “era Matas” el trobem en la Llei 6/1997 quan es normativitza l'habitatge al camp, o el que és el mateix, la possibilitat de construir habitatges unifamiliars a sòl rústic i donar cabuda així a les aspiracions del capital turístic-immobiliari arribat a les Illes.

Les moratòries urbanístiques (4/1998) tractaran de refredar el desenvolupament de noves places turístiques fent necessària la seva autorització, sempre que provoqui la baixa d'aquelles places ja obsoletes. Un exemple a seguir, serà el cas de Calvià amb l'establiment de l'“Agenda 21” que apostarà pels espais lliures i públics mitjançant la demolició de places obsoletes.

Amb les Directrius d'Ordenació Territorial (DOT, 1999) es classifica com a rústic 4.500ha de

---

²⁷ MURRAY,I; BLÀZQUEZ, M; AMER,J: (2010) *"Doblers, poder i territori de "marca balear" (1983-2009)"*

²⁸ BLÀZQUEZ,M: (2006) *"Calmar, contenir, decreixer. Polítiques provades (1983-2003) i possibles de planificació urbanística"*

sòl urbanitzable. L'expansió d'aquest, quedarà limitat a les Àrees de Transició que suposa la impossibilitat d'urbanització al voltant de nuclis ja existents. L'altra cara de la moneda d'aquesta llei la trobarem en una nova forma de creixement fora de la norma i que es desenvoluparà amb força, els centres comercials i els camp de golf (BLÀZQUEZ, 2006)

La darrera gran llei Matas de la primera etapa, serà la Llei General Turística 2/1999 que en grans trets, intentava regular totes les àrees relacionades directa o indirectament amb el turisme. Seguint a MURRAY, BLÀZQUEZ, AMER (2006), aquesta llei no limitava la construcció d'establiments d'interès turístic (major qualitat) i facilitava l'intercanvi de places i l'augment del turisme residencial.

El Pacte de Progrés (1999-2003)

La primera etapa Matas veurà el final el 1999 degut a la gran mobilització social balear contra les polítiques del president. Així doncs, el Pacte de Progrés, (UM, PSOE I PSM), ocuparà la presidència del Govern de les Illes Balears, encapçalat per Francesc Antich.

La primera legislatura de caire de centre-esquerra, es caracteritzarà pel ressò de l'impost conegut com ECOTAXA. L'objectiu era aconseguir finançament per a poder mitigar i fer front als impactes negatius del turisme degut a la insuficient arribada de diners per part de l'estat espanyol. L'impost carregava les estances als allotjaments turístics però deixava sense obligació contributiva als desplaçaments de tipus residencial.

Aquesta nova figura impositiva va provocar una vertadera batalla mediàtica, Govern contra oposició (PP), corporacions i organitzacions empresarials que durant gairebé tota la legislatura intentaren enfonsar públicament l'impost. La Federació Hotelera es posicionà com a la organització més dura contra la nova mesura.

Les raons del seu descontent les basaven en què era un (1) *impost discriminatori*, ja que no el pagaven tots els turistes; (2) que provocava un *augment en el cost de les vacances* i per tant una possible contracció de la demanda més sensible al factor preu; i (3) que suposava "*juguar amb el pa dels nostres fills*" (AMER, 2006).

Aquesta batalla mediàtica, deixà entreveure de nou el pes de corporacions empresarials i fins i tot estrangeres (com TUI o THOMPSON que també mostraren la seva opinió)²⁹ damunt l'economia i la societat. Un exemple ben clar el veurem en les declaracions dels principals "pares" de les ETN de matriu balear (Escarrer, Riu, Matutes...) els qual seran inflexibles davant la mesura progressista, tot i tenir durant aquesta etapa el gruix del seu actiu fóra de les Illes Balears.

Tot i la resposta dels grups esmentats en contra, la primera temporada turística amb l'ecotaxa, registrà una davallada del nombre de turistes arribats. Segons AMER 2006, aquesta davallada tindria també una forta influència degut a factors externs de caire internacional³⁰

L'etapa Pacte de Progrés i la vida de l'ecotaxa acabaren amb les eleccions del 2003, on la segona "etapa Matas" (2003-2007) marcarà un abans i un després. El Partit Popular

---

²⁹ [El diario alemán 'Bild' inicia una campaña contra la ecotasa](#) Hemeroteca El Mundo 18/04/2001

³⁰ Entre elles, l'aplicació de la moneda comú EURO (2000), l'11-S (2001), creixement competidors del Mediterrani (Balcans i Turquia), Guerra d'Afganistan i Guerra d'Iraq.

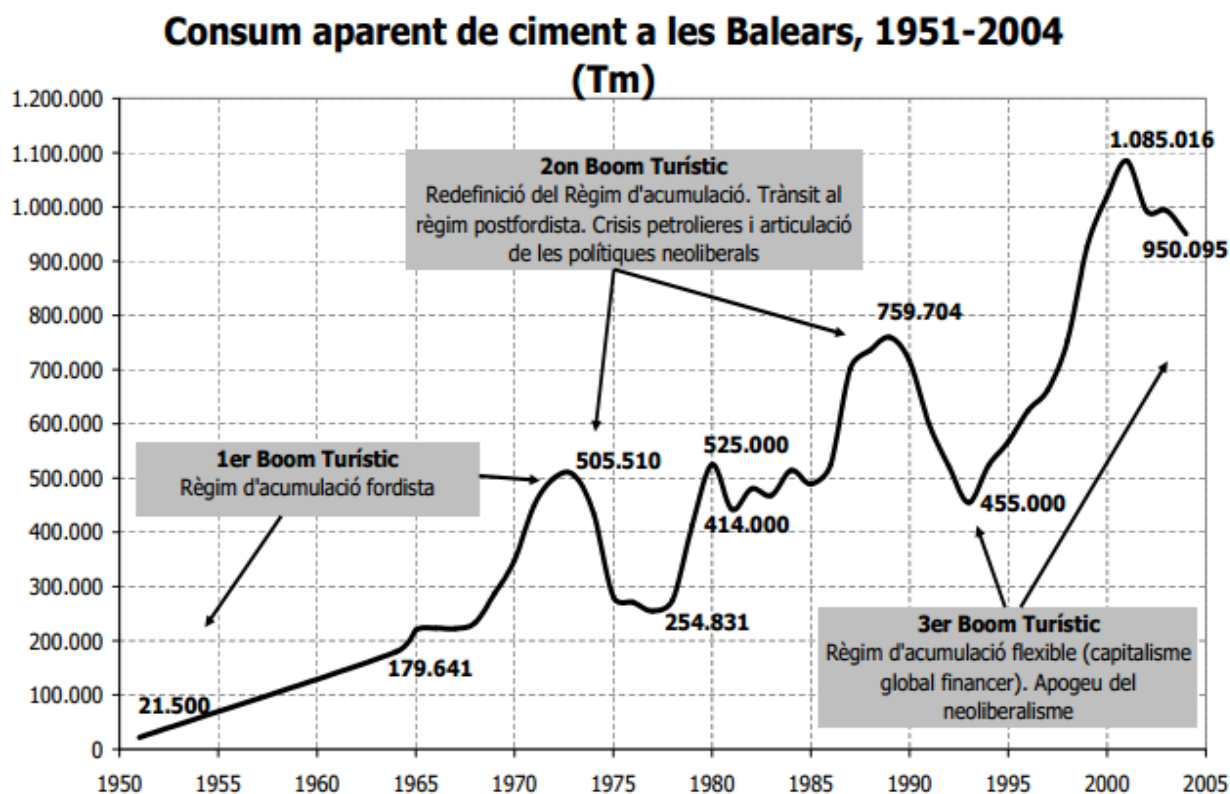
reafirmarà la seva política de desenvolupament turístic-immobiliària sumant com a novetat el desenvolupament dels megaprojectes urbans.

Impactes del tercer boom i de les polítiques aplicades.

L'establiment d'aquestes noves modalitats turístiques portarà intrínseques conseqüències positives i negatives a tots els nivell (social, econòmic i ambiental).

Per una part, l'establiment del turisme residencial i la seva extensió a les zones rurals i de l'interior comportarà el procés conegut com "*rururbanització o l'extensió de les necessitats d'accessibilitat i d'infraestructures al camp, proliferant l'hàbit –a totes llums insociable i malbaratador de recursos– de viure a foravila*" (BLÀZQUEZ, 2006).

Per altre banda, durant el tercer boom s'arribaran als punts màxims de consum de recursos naturals com aigua, energia i territori. Pel que fa al consum de ciment de l'època estudiada, - (eina útil per a conèixer la relació entre el desenvolupament de la construcció i del turisme)-, serà quan la relació construcció-turisme sigui més ferma, degut a l'increment de les tones de ciment consumides.

Il·lustració 8: Consum de ciment a les Balears (1951-2004)³¹

Pel que fa a les conseqüències socials, suposa una doble cara de la moneda. Per una part veiem que el PIB per càpita de les Illes Balears pujarà considerablement (AMER,2006) durant aquest període degut a ser una època expansiva.

³¹ Font: Apunts de l'assignatura "Planificació i Avaluació d'Espais Turístics" Curs 2012-2013. Professor Macià Blàzquez

Per l'altra banda , es produirà un endarreriment en relació a la qualitat de vida i social. ARTIGUES ho anomena com a "*flexibilitat negativa*", clau per al procés econòmic neoliberal, "*de promocionar la baixa qualificació i formació laboral, baixos costos salarials, precarietat laboral*".

A més, l'extensió per tot el territori del fenomen turístic provocarà a la població local un sentiment de saturació i de nivells baixos de sostenibilitat³². Acompanyada per una pèrdua d'identitat de les poblacions receptores del nou turisme.

---

³² En base a la brúixola de sostenibilitat, reflecteix realitat social mitjançant paràmetres com estabilitat laboral, evolució salarial, capacitat d'allotjament, consum de recursos... Segons obra Grup d'Investigació de Sostenibilitat de la Universitat de les Illes Balears.

LES EMPRESES TRANSNACIONALS D'ORIGEN BALEAR

La història del turisme a les Illes Balears es relata sempre amb els mateixos actors. Històries de superació personal i sobre la formació d'imperis hotelers són presents a tots els llibres sobre el desenvolupament de la indústria turística a Balears. Als estudis de Turisme són noms d'obligat aprenentatge els Barceló, Fluxà, Matutes, Piñero o Hidalgo, entre d'altres. Acompanyats sempre d'adjectius i descripcions de gestes econòmiques heroiques, es presenten com una versió moderna de Cristòfol Colom, descobrint i exportant el, per alguns, tan perfecte model turístic balear i duent el desenvolupament econòmic capitalista a noves terres àvides de ser colonitzades de nou per l'imperialisme espanyol.

Aquestes grans famílies turístiques creen el seu imperi durant els primers anys del desenvolupament del turisme a Mallorca i en menys de dues dècades aconsegueixen posicionar-se entre les principals cadenes hoteleres a nivell mundial. La força, la decisió dels seus gestors, l'assumpció de riscos i el clima econòmic d'eufòria a l'Estat espanyol foren cabdals per aquesta ascensió meteòrica de les Cadenes Hoteleres d'origen balear.

Sense posar en dubte les capacitats anteriors, cal reflexionar si amb el sistema capitalista imperant són atributs suficients per al triomf d'aquest tipus d'empreses. Si ens fixem amb les trajectòries dels principals protagonistes de l'escena turística a Balears, pareix ésser que, a més de ser un bon capità és també necessari tenir un redol adient per a desenvolupar la teva activitat. Alguns l'anomenen "sort", altres "constància", entorn social o simplement es reconeix com una part implícita a l'activitat que duen a terme.

Per una part, hem d'enquadrar el desenvolupament internacional d'aquestes empreses en el temps. Durant la dècada dels anys vuitanta, es produeix una liberalització total de l'economia espanyola amb la seva entrada a la Comunitat Europea (1986). A més, l'establiment durant aquests anys de l'Organització Mundial del Comerç (OMC) provocà la "*configuració d'un nou règim d'acumulació de base financera i de doctrina liberal*" (MURRAY, 2015)

Aquesta situació econòmica internacional portarà a les cadenes hoteleres balears (en endavant CCHH) a un procés de reestructuració empresarial. Paulatinament es van desprendre del seu parc immobiliari mudant a la gestió hotelera o la franquícia com a nous mètodes d'expansió. D'aquesta manera, alliberen les seves càrregues de béns físics i els posen a disposició dels mercats immobiliaris per a la seva conversió en segones residències o apartaments turístics, maximitzant doncs el seu valor de canvi (BIÀZQUEZ, MURRAY, & ARTIGUES, 2011).

Altrament, la composició de les autonomies i l'increment de la sensibilitat de la societat balears vers el turisme farà que, durant aquesta època, es comencin a establir cossos normatius limitadors del creixement urbanístic (d'allotjament hoteler) relacionat amb el turisme massiu. Aquest fet, juntament amb l'obsolescència d'una gran part de l'oferta turística balear, portarà a les CCHH a cercar nous punts d'expansió turística.

A més, les grans empreses del sector aniran establint postures oligopolístiques i de concentració als mercats, mitjançant fusions, absorcions, unions i acords entre elles. Un

exemple, serà el procés de concentració dut a terme pels majoristes britànics i alemanys, on alguns dels importants tour operadors del Regne Unit (com Thomson o Thomas Cook) foren adquirits per les grans corporacions alemanyes (TUI i Neckermann)³³. A més, comencen a tenir participació important a les CCHH de les Illes Balears amb adquisicions que arriben als 50 %³⁴ (AMER, 2006).

Per altra banda, tot i establir-se aquesta expansió en un ambient neoliberalista, que per base reclama i exigeix la menor intervenció dels estat en els seus negocis, els poder públics tingueren una importància cabdal.

Seguint l'exposat per Blàzquez, Murray i Artigues (2011), els "*poder públics consenten, afavoreixen o es sotmeten a la influència normativa dels agents econòmics*". Pel que fa a l'Estat Espanyol ajudarà a la transnacionalització del capital hotelier balear mitjançant subvencions estatals, acords i polítiques amb els nous estats on desembarquen les CCHH (MURRAY, 2015). Un altre punt, on es demostra la subjugació de l'Estat a les corporacions privades, es quan du a terme accions de representació i defensa institucional d'aquestes³⁵. És a dir, s'utilitzen els mitjans públics per a defensar les voluntats i els interessos privats. (Per exemple: Abel Matutes a Cabo Verde; Riu a Mèxic; Visita del Rei Joan Carles I a Jamaica)³⁶.

Amb tot l'esmentat, el 1990 s'inverteix el flux d'inversions i Espanya, que fins aleshores havia estat majoritàriament país d'entrada de capitals d'inversió estrangera, es presenta com país de sortida d'inversions foranes. Murray (2015) ho identifica com a l'assoliment del paper "*inversor-predador*" on es supera el paper d'economia subordinada mantingut fins el moment.

El destí d'aquests fluxos d'inversió de capital aniran a Llatinoamèrica. Els EEUU ja havien començat a preparar el terreny per a l'arribada de capital estrangers mitjançant el Consens de Washington, una espècie de Pla Marshall però al nou segle i pels veïnats de Sud-Amèrica.

Serà doncs l'establiment de la nova perifèria del plaer, de la nova platja global³⁷ (LÖFGREN, 1999) de les economies del Nord— per a GORMSEN (1997) la quarta perifèria -. Un nou centre receptor de turisme massiu que sofrirà un desenvolupament prou semblant al de les Illes Balears durant el primer boom turístic. La nova mina d'or d'Europa serà l'anomenat Sur Global: a regions com República Dominicana, Cabo Verde, Jamaica, Nicaragua i Carib, entre d'altres.

Així doncs, l'objectiu capitalista es centrarà a les dèbils economies en vies de desenvolupament de Sud-Amèrica. Aquets estats *oferiran escenaris legals menys exigents al capital estranger* (BIÀZQUEZ, MURRAY, & ARTIGUES, 2011), que enamorarà a l'expansió neoliberalista amb regulacions quasi inexistentes o fetes a mida (beneficis fiscals,

---

³³ AMER, J. (2006) "Empresaris hotelers i Pacte de Progrés (1999-2003). L'enfrontament més enllà de l'ecotoxa". Núm. 6. Territoris. Universitat de les Illes Balears.

³⁴ Com n'és el cas de l'alemanya TUI amb una participació del 50% a Grupotel

³⁵ ALBA SUD. (2009). El Imperio Turístico Balear, donde nunca "se pone el sol". Entrevista a Joan Buades y Macià Blàzquez. *Opiniones de desarrollo*(2).

³⁶ Tots els esmentats són casos on l'Estat espanyol utilitza el seu poder com a Estat del Nord per a defensar accions, negocis o imatge de les CCHH. Extret de (BIÀZQUEZ, MURRAY, & ARTIGUES, 2011).

³⁷ El concepte de platja global de LÖFGREN (1991) "*Accessoris i activitats procedents de diferents contextos y èpoques al voltant del món que ara, integrats i globalitzats, comporten un lloc familiar on jugar a ser turista*"

expatriació de beneficis massiu - *likeages*- deixant a la població local efectes negatius³⁸ -, sobreexplotació de recursos, baixa qualitat laboral, etc.) fent que, a mesura que augmentaven els capitals estrangers cresqués també *la vulnerabilitat democràtica* (BIÀZQUEZ, MURRAY, & ARTIGUES, 2011) de les regions.

Per aquestes raons gairebé totes les CCHH es llançaren al negoci turístic Llatinoamericà. Com hom pot observar, es produí, com també passà a les Illes Balears, el que HARVEY anomena com a "*acumulació per despossessió*", quan el capital s'apropia i posa preu de mercat a esferes de la vida de la societat local, recursos naturals o a espais que abans de la seva arribada no eren incloses dins les lògiques del mercat (BIÀZQUEZ, MURRAY, & ARTIGUES, 2011).

La forma d'establir-se a la nova perifèria demostra l'exposat per Harvey. Un exemple esfereïdor el trobem a la política realitzada als anys 70 per l'Estat mexicà que declarava la zona de Quintana Roo lliure "de tot". Segons explica l'associació Alba Sud³⁹, l'estat permetia a les transnacionals que decidissin establir els seu negoci a la regió total impunitat legal, en especial en temes laborals i mediambientals. Al document s'exposa que "*En diciembre de 2007, la revista mexicana Proceso mostró cómo la construcción de un hotel de lujo de la cadena ibérica NH había sido realizada por cientos de trabajadores que provenían del estado de Chiapas y a los que se pagaba sueldos miserables y se los hacía trabajar los siete días de la semana, viviendo hacinados en barracones y sin atención médica*".

Un altre exemple, el trobem en la construcció de l'hotel Barceló Montelimar a Nicaragua, on a partir d'una privatització, la cadena aconsegueix abonar menys de l'import establert i aconseguir ajuda nacional per a construir-hi una aeroport. I la llista és llarga, desprotecció dels parcs nacionals i reserves a República Dominicana (construcció hotel per a Piñero i també Globalia; cas de Riu a Jamaica amb el Montego Bay; cas de vulneració de lleis per a aixecar el Riu Cancún i el Riu Palace...)⁴⁰

L'arribada de les CCHH balears a Sud-Amèrica fou doncs repetir el procés dut a terme a les Balears però canviant els papers del joc. Abans, ocupaven el paper d'empresariat local (AMER, 2006) receptor del capital i catalitzador de les pretensions dels inversors. Ara, són part del grup poderós, ara formen part del centre i no de la perifèria⁴¹.

L'arribada de les CCHH balears, ha estat conegut com una expansió del anomenat procés de BALEARITZACIÓ (BIÀZQUEZ, MURRAY, & ARTIGUES, 2011) entès pels autors com a "*la urbanització del litoral intensiva i desordenada per a l'ús turístic de masses, amb implicacions socioambientals com la degradació ambiental i paisatgística, l'especulació urbanística, corrupció político-institucional, reivindicacions i controvèrsies socials de caràcter territorial i ambiental, Elitisme entès com desprotecció ...*)"

Tot i això, les CCHH presenten a les societats del Nord Global imatges socialment responsables, com s'encarreguen de mostrar a les seves memòries de sostenibilitat

---

³⁸ Regla del notari on la valoració dels productes és major a la fase final i els costos per unitat majors a les inicials. Relacionat amb el *likeage*: població local ocupa fases inicial (assumeix alts costos p.ex. infraestructures inicials) mentre que ETN ocupen fases finals producció, beneficis que son expatriats.

³⁹ ALBA SUD (2011) "*América Latina: la depreciación social y ambiental de las multinacionales hoteleras*"

⁴⁰ BLÀZQUEZ, M.; MURRAY, I.; ARTIGUES, A.A. (2011) *La Blearización Global. El capital turístico en la minoración e instrumentación del estado*". Investigaciones turísticas

⁴¹ BLÀZQUEZ, M., CAÑADA, A., GASCÓN, & J. (2010). "La transnacionalización del capital hotelero balear y de las residencias ciudadanas". *Turismo, cooperación y desarrollo*.

corporativa. Fets que no acaben d'encaixar, per exemple en el cas de Sol Melià International, amb les nombroses denúncies interposades a l'empresa per pràctiques irresponsables i insostenibles. Com a exemples, a continuació hom podrà trobar l'exposició d'alguns casos (GASCON, J.):

“Entre otras cosas, Sol Meliá ha sido denunciado por presionar a las instituciones públicas del Sur para construir en zonas de alto valor ecológico, como fue el caso del Costa Esmerald Resort en Quintana Roo, México¹⁷⁵. O por enajenar el agua a la población local para cubrir las necesidades de sus campos de golf, como en el caso del Paradisus Playa Conchal en Guanacaste, Costa Rica. O por devastar manglares, primera y única línea defensiva frente a huracanes y tsunamis, como sucedió en la construcción del Paradisus Resorts Playa del Carmen y del Paradisus Riviera Cancún en México. Incluso presiona a los gobiernos para que deroguen leyes que defienden estos ecosistemas. El respeto a los derechos laborales de sus trabajadores tampoco es su fuerte, como denuncia la plataforma sindical latinoamericana Rel-UITA.”

Per tant, tot i ser conscients dels grans beneficis que l'expansió turística pot aportar a les societats i que internacionalment han estat divulgats i defensats, caldrà doncs aportar la visió de l'altra cara de la moneda. Alguns autors defensen que, la base del turisme es troba en la desigualtat ⁴² ja que en els desenvolupaments vists sempre hi ha dos papers clar: els convidats i els amfitrions.

Malauradament, en els booms turístics analitzats, els destins que fan d'amfitrions canalitzen els efectes negatius de l'activitat (mediambientals, socials i econòmics) mentre que els beneficis no sempre queden a l'espai explotat. Relacionat amb el mencionat anteriorment, els nous instruments econòmics mundials, animen a les corporacions transnacionals (com és el cas de les CCHH balears) a desviar part dels beneficis a sub-corporacions registrades a paradisos fiscals i a exportar gran part dels seus beneficis (likeage).

Així doncs, les xifres emprades per a mesurar la riquesa d'una societat (com per exemple el PIB per càpita) poden no ser del tot fiables. Segon esmenta GASCON (2010), *“aquests indicadors no mostren si els beneficis creats queden al país o emigren”*. Per exemple, el PIB per càpita de la República Dominicana anava creixent mentre que l'Indicador de Desenvolupament Humà (IDH) anava retrocedint. (BUADES, CAÑADA, & GASCÓN, 2012).

---

⁴² BLÀZQUEZ, M (2012): Prólogo “El turismo en el inicio del milenio: lectura crítica a tres voces” de BUADES, J; CAÑADA, E; GASCÓN, J. Thesis. N°3, 2012

2003-2007, del desenvolupisme de l'etapa Matas fins a l'esclat de la Bombolla immobiliària.

El segle XXI, arribarà a les Illes Balears amb una situació un tant incòmoda políticament. El Govern autonòmic, en mans del Pacte Progrés fins el 2003, haurà de fer front a les conseqüències de l'aplicació de l'Ecotaxa. Durant tota la legislatura haurà de bregar amb la ferma oposició de les principals cadenes hoteleres, associacions turístiques, tour operators, Govern Central i del Partit Popular.

La campanya mediàtica duta a terme per aquests sectors, entre d'altres motius, produirà que a les eleccions autonòmiques del 2003 es produeixi un canvi de Govern. Jaume Matas, qui durant la passada legislatura era Ministre de Medi Ambient amb el govern de Jose Maria Aznar, serà anomenat President.

Començarà doncs, en base als cossos normatius promulgats i a les seves conseqüències, una nova etapa de defensa del neoliberalisme mitjançant la producció turística - immobiliària. La primera ordre del Govern serà l'eliminació per complet de l'ecotaxa per a satisfer així les peticions dels sectors empresarials del sector turístic. En contraposició, presentà la "*Tarjeta Verda*", "*una aportació voluntària de 10 euros que estarà a la venta tant per a turistes com a per residents*"⁴³

Tot seguit, i ajudat per la situació d'eufòria constructiva a nivell estatal, europeu i de les economies capitalistes (tipus d'interès hipotecari baix, expansió del capital financer, segones residències, etc.) (MURRAY, 2015), s'establirà un pla de mesures urgents. L'objectiu d'aquestes serà, deixar sense efecte gran part de les mesures del Pacte⁴⁴ en relació a la regulació urbano-turística i per tant iniciar el *retorn cap al desenvolupisme* (MURRAY, BLÁZQUEZ, & AMER, 2010).

Per altra banda, cal remarcar la incidència de Matas sobre el territori. Mitjançant la reforma de la Llei d'Espais Naturals (LEN), es permetrà la construcció de unitats unifamiliars a espais protegits com també la reconversió a urbanitzables d'aquells espais costaners limítrofs en un 50% amb sol urbà (GREENPEACE, 2010).

A més, amb el Pla Territorial de Mallorca, el 2004 es posaran a disposició dels promotors més hectàrees i espais disponibles per a ser urbanitzats, sense ser del tot important que es tractin d'urbanitzables o rústics.⁴⁵ La reducció de la superfície protegida del Parc Natural de la Península de Llevant i de les reserves del Cap Ferrutz i el Cap dels Freus, deixarà un espai d'alt valor ambiental a disposició dels promotors urbanístics (GREENPEACE, 2010).

Un altre punt interessant de l'etapa Matas, serà el retorn a les polítiques de

---

⁴³ (MANRESA, 2005)

⁴⁴ Fa referència a mesures com per exemple l'eliminació de la moratòria als camps de Golf, la prohibició de construcció d'habitatges a zones ANEL.

⁴⁵ 5/2005, de 26 de mayo, para la conservación de los espacios de relevancia ambiental (LECO); Plans territorials de Mallorca, Eivissa i Formentera

desenvolupament de noves tipologies turístiques pausades durant la legislatura del Pacte. Per una part, l'oferta dels camps de golf seguirà creixent amb nous projectes (Son Bosc i Son Real (MURRAY, BLÀZQUEZ, & AMER, 2010)) derogant així la moratòria del Pacte de Progrés per a aquest tipus d'oferta turística. El 2007, es projectava la construcció de 13 nous camps de golf localitzats a Mallorca als quals s'hi associaven la construcció de 4.000 habitatges (GREENPEACE, 2010).

Per l'altra trobem el turisme nàutic on el desenvolupament dels ports esportius serà un dels objectius primordials de l'etapa Matas. Segons (GREENPEACE, 2010), el 12% de l'oferta total d'amarratges del Mediterrani es troba a les Illes Balears. Durant la legislatura del 2003-2007, es projectarà la construcció / ampliació de nous ports arreu de totes les illes de l'arxipèlag.

Per una part, a Mallorca es publica el 2005 el projecte d'ampliació de Port Adriano. El 2007, el Ministeri de Medi Ambient espanyol donarà el vistiplau a la construcció de 85 nous amarratges amb un cost de 80 milions d'euros, sense donar importància a la destrucció de 25 km de posidònia degut al trànsit de iots (GREENPEACE, 2010).

També es faran públics nous projectes com n'és el cas de l'ampliació del Club Nàutic del Molinar, fet que fins a l'actualitat segueix present amb una ferma oposició dels veïnats a través de la plataforma "Al Molinar Port Petit". Entre d'altres trobem el projecte del Moll Vell de Palma, el Club Nàutic de s'Arenal, Sant Elm, Port de Sòller.

A Eivissa, també arribarà l'expansió dels ports. L'ampliació del Dic de Botafoc, que aconseguí l'autorització estatal, produí la destrucció de la posidònia oceànica i l'augment de la contaminació dels ecosistemes marins.

Pel que fa a Menorca, Segons (MURRAY, BLÀZQUEZ, & AMER, 2010), es construeix el port esportiu per a capacitat de iots de gran eslora, amb l'excusa de falta de mesures de seguretat.

Amb l'anterior, es torna a demostrar la fatal relació de construcció i destrucció d'espais naturals amb el turisme. Com a mostra de la pèrdua dels poders públics del sentit i de la lògica, serà el cas de l'Ajuntament de Calvià, que volgué enfonsar una fragata militat a cent metres de la Reserva Marina del Toro i Illes Malgrats⁴⁶. L'objectiu era, ampliar el turisme de busseig a la zona. Tot sense adornar-se'n del valor d'una reserva marina per a aquest tipus de turistes és ja incalculable.

Els megaprojectes

Aquesta etapa marcarà l'inici dels anomenats megaprojectes urbans. La zona urbana de Palma serà el punt geogràfic on es duran a terme els principals programes del desenvolupisme. Com per exemple, el Palau de Congressos de Palma o el Palma Arena. Aquí hi podem incloure també el gran desenvolupament dels transports: autopistes i el Metro de Palma (construcció de preu elevat i de posada en marxa accidentada)⁴⁷.

Seguint l'exposat per (ARTIGUES, y otros, 2011) aquests gran projectes plasmen "*la materialització de les relacions de poder que emergeixen a les àrees públiques*" i són una estratègia per generar un suposat "*creixement futur*". A més, l'especialització turística de l'illa, suposa un sobredimensionament de les infraestructures i un element de legitimació d'aquests projectes per part dels governants per a poder assegurar la supervivència turística a llarg termini.

Durant aquesta etapa, i degut a l'eufòria de la construcció de segones residències caracteritzades per la seva dispersió geogràfica, es durà a terme la construcció d'autopistes. Segons (GREENPEACE, 2010), entre el 2004 i el 2006 s'asfaltaran més de 10 milions de metres quadrats.

El Palau de Congressos

El projecte del Palau de Congressos, iniciat el 2003, s'estableix com un clar exemple de l'empresarialisme urbà dut a terme durant l'etapa Matas. Seguint l'article (ARTIGUES, y otros, 2011), s'estableix la cooperació públic-privada per a desenvolupar grans projectes de transformació urbana.

En el cas estudiat, el projecte inicial, el qual requerí una modificació del Pla General d'Ordenació Urbana per a poder dur-lo a terme, presentava la transformació total de la primera línia de Palma. Es presentava doncs la idea de construir tres blocs residencials de luxe, el Palau de Congressos, un hotel i un centre comercial. El projecte variarà amb l'arribada del nou Govern socialista el 2007. Degut a la reclassificació de l'Edifici Gesa com a bé d'interès públic, cancel·larà la construcció de residències de luxe per espais públics. Per a poder dur a terme aquest projecte quasi faraònic, es creà l'UTE "Centre de Congressos Internacional de Palma S.A, que replegava a les entitats finançadores del projecte: *Barceló Corporation (50%), Globalia (20%) Sampol Ingeniería y Obras (15%)*

⁴⁶ (ELOSÚA, 2011). Última Hora

⁴⁷ http://elpais.com/diario/2007/09/25/espana/1190671211_850215.html

Iberostar (10%) y Acciona (5%). (ARTIGUES, y otros, 2011).

Per part de l'administració balear, aportaven els solars necessaris per a dur a terme l'obra i un pressupost inicial de 30 milions d'Euros públics. La resta, 101 milions, serien finançats per les empreses esmentades.

Tot i la idea principal, fins a l'actualitat, la construcció del Palau de Congressos no ha estat mancada de modificacions, abandonaments del projecte per de part d'alguns membres de l'UTE, com n'és exemple de Barceló qui s'havia d'encarregar de l'explotació de l'hotel, i augments del pressuposts. Pel que fa a la inversió pública passarà dels 85 milions d'Euros.

En l'actualitat, 2015, el macro projecte segueix inacabat i els costos de la seva construcció en creixement i amb un seguit de pugnes i batalles pels drets de la seva explotació.⁴⁸ Pel que fa a la societat illenca, el gruix de la població ho troba de dimensions desmesurades i un atac per a la façana marítima.⁴⁹

Els Megaprojectes i la corrupció.

La presidència de Jaume Matas serà recordada per tres paraules: desenvolupisme, megaprojectes i corrupció.

Durant tota la legislatura es produïren un seguit de casos de prevaricació, tràfic d'influències, ús dels fons públics per a l'esbarjo dels seus col·legues, etc. Tant a nivell del Govern de les Illes Balears com del Consell Insular de Mallorca (encapçalat per Maria Antònia Munar de l'extint partit Unió Mallorquina.) Les conseqüències, l'empresonament de Jaume Matas i de Munar, acompanyats de més de 20 càrrecs públics relacionats amb alguna de les trames.

Alguns dels casos de corrupció més sonats, tenen una estreta relació amb la construcció dels megaprojectes. Per exemple, el projecte del Palau de Congressos va anar acompanyat del cas "Ca'n Domenge". Resumidament, aquest cas es centra amb els terrenys de Ca'n Domenge mitjançant els quals el membres del Consell Insular de Mallorca *"es posaren d'acord per a beneficiar de manera arbitrària una determinada societat, en l'alienació d'un bé públic, al mateix temps que s'ocasionava un quantios perjudici a l'administració". La sentència considera provat que "en alienar la finca de can Domenge, de manera conscient, aportaren un informe de valoració que no es corresponia amb el valor de mercat de la finca (...) Aquesta menor valoració de la parcel·la possibilitava que es pogués exigir a algun dels concursants o licitadors una eventual comissió com a condició per a l'adjudicació, per a benefici propi o del seu partit Unió Mallorquina".*⁵⁰

Per altra banda el cas "Palma Arena" demostrà la feblesa del poder públic vers el capital. El projecte del gran velòdrom palmesà estava pressupostat en 48 milions d'euros. Realment, el seu cost final foren 110 milions d'euros. Un seguit de testificacions, imputacions a càrrecs públics i membres de la família reial anaren apareixent.

Gairebé cada dia, la població balear es despertava amb un nou cas d'aprofitament dels càrrecs públics que no podia creure les ànsies d'enriquiment d'aquells que un dia foren els

---

⁴⁸ Cort debe esperar al nuevo Govern para abordar el futuro del Palacio de Congressos. Última Hora 23-06-2015

⁴⁹ Un grupo de pensionistas y jubilados se encadena para tildar al Govern de «esclavista». Última Hora

⁵⁰ Extret de la Pàgina web "Cap Vermell" <http://www.capvermell.org/index.php/actualitat/placa-del-sitjar/12783-el-cas-can-domenge-ja-te-sentencia>

seus governants, creant un clima de desafecció política per part de la societat.

CRISI IMMOBILIÀRIA-FINANCERA I POLÍTIQUES APLICADES

A partir de l'any 2007, Espanya i el conjunt d'economies capitalistes europees i internacionals, es trobaven en una etapa on la construcció d'immobles i d'infraestructures marcaven la direcció de les inversions de capital.

El tractat de Maasricht (1992) suposarà "*l'arribada massiva de capitals estrangers per a l'adquisició d'immobles*" (MURRAY, 2015). Aquest fet sumat al tipus d'interès baix marcat pel Banc Central Europeu (BCE), comportarà un preu baix de l'Euro, que la posicionarà com a moneda forta durant el període previ a la crisi.

Per altra banda, que el BCE mantingués un tipus d'interès baix suposava que les possibilitats d'obtenció de finançament dels bancs també fos a un tipus d'interès hipotecari baix.

En segon lloc, les legislacions estatals arengaven els mercats i les societats a llançar-se al negoci immobiliari mitjançant beneficis fiscals, liberalització del camp de les hipoteques, marc regulador de l'urbanisme atraient dels capitals financers relacionats amb el desenvolupament immobiliari.

En definitiva, tant els estats com els capitals establiren un mercat d'aparença avantatjosa que pareixia prometre riquesa ràpida, alta i a baix risc. El desenvolupament dels mercats financers marcarà el tarannà especulador de l'època amb nous productes per al préstec de capital i juntament amb el finançament de bancs internacionals mitjançant l'emissió de títols.

L'augment de la demanda, d'origen tant internacional (amb l'establiment de segones residències d'estrangers), com de la població local, i tot sumant aquelles pretensions especuladores i de blanqueig; suposaren un dels majors processos constructors a nivell estatal sense precedents.

Els preus dels habitatges ascendí increïblement, passant dels 709€/m² (1995-2000) als 1.420€/m² del 2000 al 2005. (MURRAY, 2015) degut a que els preus del mercat no es fixaven en relació al seu valor real, sinó en base a les expectatives d'obtenció amb la revenda del mateix (MURRAY, 2015).

Tot i l'exposat, el desenvolupament també arribà a les famílies ja que observaven que l'enriquiment no només era possible per a les classes altes. Així que les classes mitjanes també s'endinsaren en el mercat immobiliari degut a la facilitat d'obtenir un crèdit hipotecari. Per altra banda, degut a l'augment del preu de l'habitatge un sector social quedarà apartat i exclòs de poder accedir al dret d'una residència. A més, la promoció d'habitatges de protecció oficial quedà gairebé reduïda al mínim.

Tot i això, l'eufòria no pareixia tenir final i Espanya gairebé va posar a expenses del desenvolupament del sector constructor-immobiliari. Mentre que la població es multiplicava a un rati de l'1.6 el parc immobiliari de l'estat ho feia en un 3.8 (MURRAY, 2015). L'especulació amb la compra-venda d'immobles arribà a ser un dels negocis més lucratius que es recorden a l'estat espanyol. Degut a això, portarà en conseqüència un augment de

l'evasió fiscal d'una part de les plusvàlues. Murray (2015) menciona que els bitllets de 500 s'utilitzaven com un instrument més de blanqueig de capitals, esmentat que, el 25% de tots els bitllets morats de la Unió Europea es trobaven a Espanya.

Malauradament, com hem pogut veure durant els diferents períodes expansius, tot cicle expansiu del capitalisme pareix du intrínsec un període de recessió. Tot i que durant aquesta etapa pareixia que l'enriquiment no tenia fi, a partir de l'any 2005 els mercats comencen a donar signes de la fi de la festa constructiva.

El BCE pujarà els tipus d'interès que tindran conseqüència en el tipus d'interès hipotecari, fent que les quotes hipotecaries augmentin de mitja 1.000€ per any (MURRAY, 2015) . El 2007, les principals borses començaran a tenir baixades de beneficis, fins que amb la fallida de les hipoteques *subprime* als EEUU, provocarà el contagi arreu de totes les borses i mercats internacionals.

Així doncs, comença un període de crisi estructural a gran part del Nord Global. En el cas d'Espanya, aquesta serà especialment forta degut a l'especialització dels mercats i de l'entrada de la classe mitjana dins el negoci immobiliari.

Les constants fallides al sector bancari comportaran multitud d'injeccions de capital públic a les entitats afectades amb l'objectiu de frenar o disminuir l'efecte en cadena.

Polítiques públiques i el desenvolupisme en temps de crisi

A partir del 2007 la situació de l'estat espanyol vaticinava una fallida sense control. Des del govern central i autonòmic, les primeres mesures vers la crisi foren intentar rellotjar el sector en crisi mitjançant injeccions de capital per a poder reforçar la seva pujada. Es creen línies de crèdit per a estimular la inversió privada (Instituto de Crédito Oficial (ICO), Fondos de Adquisiciones de Activos Financieros (FAAF); polítiques d'obres públiques per a impulsar sector de la construcció i assegurar llocs de feina (Plan E). A nivell autonòmic, la línia de govern serà semblant. Pel que fa a la Llei Carbonero, es promulgarà amb el principal objectiu de facilitar i reduir als promotors urbanístics, agilitzant tràmits administratius i modificant gairebé a plaer la tipificació urbanística dels terrenys.

Aquesta primera etapa de mesures contra la crisi trobarà el seu final a partir de l'any 2009. El motiu principal el trobem en què la voluntat governamental de mantenir l'economia utilitzant tècniques expansives de la despesa pública per tal de mantenir el sector privat, en certa mesura culpable d'aquesta recessió, no portarà els resultats esperats.

Així doncs, es passarà d'una època de malbaratament de capital públic cap una etapa de retallades i de contracció de la despesa pública per tal d'aconseguir aconseguir els estàndards marcats per la Unió Europea de control del deute públic.

La situació de crisi i alarma social portarà a les eleccions del 2011 un canvi de govern. Zapatero quedarà a derrocat pel Partit Popular a gairebé tota Espanya, incloses les Illes Balears on començarà la legislatura de José Ramon Bauzá (fins aquest any 2015).

Pel que fa al conjunt de normes dutes a terme durant la crisi al sector turístic, les lleis es creaven amb la intenció principal d'aconseguir el relleu de l'economia balear a través del sector turístic i de la hiperterciarització (ARTIGUES, y otros, 2011).

En front de la recerca de noves tècniques i la investigació de nous processos productius que facin del turisme una font de creixement per a les Balears que impliqui la consecució de la sostenibilitat social, econòmica i mediambiental, es torna a les fórmules del passat i a l'extensió, on es pugui, del know-how adquirit durant la Balearització: inversió estrangera, construcció i destrucció del territori (en especial del litoral).

Amb mesures com la Llei Barceló⁵¹ es pretenia donar més llibertat al sector privat amb iniciatives com la regularització de places, exclusió de modernització d'establiments ja existents o quasi derogar el compliment de la ràtio turística.

Un altre postulat pro desenvolupament turístic i de la iniciativa privada seran les "inversions d'interès autonòmic" que prioritzarà els projectes i limitarà els temps de gestió de permisos.

Un cas ben interessant aconseguit mitjançant la Declaració d'Interès Autonòmic (DIA), serà el dut a terme per la cadena Melià Hotels International a Magaluf. Amb aquesta figura, el govern dóna, sense haver de consultar a l'opinió pública, el seu consentiment tàcit a la realització de grans projectes turístics⁵². El projecte, actualment molt avançat, neix amb l'objectiu de crear un ressort al pur estil llatinoamericà. Diferents construccions d'allotjament amb oferta diferenciada unides per zones comuns i d'altres dedicades exclusivament a les compres.

Durant el 2012, el Govern Bauzá (PP), promulgarà la nova Llei General Turística (2/2012). Aquesta modificació de l'anterior LGT permet realitzar un canvi d'ús: de l'hoteler al residencial, és a dir, permet l'explotació dels condominis. Aquesta decisió defensada públicament per a acabar amb l'oferta il·legal, produeix un lucre incessant dels propietaris d'aquesta tipologia d'allotjaments ja que *"permetrà als particulars la compra d'habitacions d'hotel per a gaudir-les durant dos mesos a l'any com a màxim. La resta de l'any serà explotada com una habitació més"*.⁵³

Per tant, l'explotació de les plantes hoteleres a través del condomini ratifica la idea de les Illes Balears com a paradís de la inversió privada estrangera en el mercat immobiliari. Fet que ens fa recaure en el model econòmic del segon i tercer boom turístic amb un intent de tornar a donar forces al sector de la construcció i a revifar el mercat immobiliari.

Un altre punt important d'aquest canvi legislatiu és que permet l'explotació turística dels edificis catalogats a qualsevol tipus de sòl. Així com també la utilització amb fins turístics del medi rural, amb la minimització de tràmits burocràtics per a l'obertura d'agroturismes a les possessions. A més d'un període de presentació de regularització de places hoteleres ja existents.

Durant la darrera legislatura del Partit Popular, tornaran a estar damunt la taula projectes on el principal objectiu serà el desenvolupament de nous projectes comercials i de desenvolupament constructor.

Per una part trobem el cas de la urbanització de Ses Fontanelles, la darrera gran zona humida de Palma. Mitjançant la seva urbanització, es projecta la construcció d'un gran centre comercial per a l'esbarjo dels turistes i degut al poder d'atracció de capitals

---

⁵¹ 4/2010 de medidas urgentes para el impulso de la inversión en las Illes Balears

⁵² Recurs Digital de www.diaridemallorca.com : "2013, obras en Canyamel y la Marina de Magaluf"

⁵³ Recurs Digital de www.abc.es: "Balears crea los condoteles e inicia una "cruzada" contra la oferta ilegal"

internacionals⁵⁴. Sense tenir en compte els impactes ambientals de la destrucció d'aquesta zona.

Seguint amb els nous projectes de construcció de centres comercials, el segueix l'ampliació de l'actual centre d'Es Coll de Palma, S'Estada, amb una superfície comercial de més de 72.000m².

Il·lustració 10: Imatge del projecte en construcció. Centre Comercial S'Estada. Font: www.sestada.com

Un altre projecte rescatat per la legislatura Bauzá, serà el de l'ampliació del Port Esportiu del Molinar. El projecte, que neix amb l'objectiu de remodelar el petit port de Palma, intenta convertir un port quasi de barri en un gran i modern complex nàutic-esportiu.

Com hom pot observar a la següent il·lustració, els diferents projectes presentats gairebé dupliquen la capacitat d'amarrament (BALEARIS, 2014) i multipliquen l'extensió del tradicional port palmèsà.

---

⁵⁴ Royal Bank of Scotland (rescatat pel govern britànic), Eurohypo (filial del Commerzbank del que el principal accionista és el Govern Federal Alemany), Crèdit Agricole (entitat en seriosos problemes), La Caixa i Coral Partners, una entitat del paradís fiscal de Luxemburg. Extret de la plana web <http://www.gobmallorca.com/index.php/que-feim/territori-i-urbanisme/1101-12102013-la-plataforma-per-la-defensa-de-ses-fontanelles-insisteix-el-futur-de-la-platja-de-palma-passa-per-protegir-ses-fontanelles-sp-791882240>

Il·lustració 11: Els dos projectes per al Port del Molinar. Font: www.arabalears.com (BALEARIS, 2014)

Aquest és un petit recull d'alguns dels projectes proposats des del Govern de les Illes Balears durant la legislatura 2011-2015. Com hom pot observar, el desenvolupisme arengat per les polítiques públiques torna a centrar el seu focus a la zona de Palma, tot juntament amb el macro vial d'accés al Molinar i la construcció de dos grans centres comercials a menys de 10 km de distància.

CONCLUSIÓ

Segons l'esmentat al llarg del treball, l'objectiu del mateix ha estat fer una radiografia del passat i el present de l'activitat turística de les Illes Balears, i en especial de l'illa de Mallorca.

Amb cada un dels booms turístics esmentats anteriorment, hom ha pogut analitzar els beneficis que ha tingut el desenvolupament turístic a les Illes. Un exemple, el trobem en l'obertura de la població local o en la pujada del PIB per càpita a gairebé cada una de les etapes expansives.

Per altra banda, i en relació a les conseqüències no tant desitjables per l'arxipèlag, s'ha volgut, de forma crítica, mostrar que no sempre s'ha de mantenir un discurs entronitzant del desenvolupament turístic.

Malauradament, els impactes negatius són molts i molt profunds. Com s'ha esmentat al llarg del treball, el turisme té un efecte demolidor a les societats on s'hi reproduceix. Tot i que, només es defensin públicament els positius (*"el pa dels nostres fills"* tal i com deien els hotelers durant la batalla de l'ecotaxa), cal mencionar que als destins on s'hi desenvolupa una turistització profunda, es produeix en conseqüència un desmantellament del *"teixit productiu, social i de proveïment de recursos des de la proximitat, per anar cap als mercats globals de producció de recursos"* (MURRAY, 2015)

D'aquesta manera, i fet que ha quedat demostrat al llarg de totes les etapes de recessió econòmiques esmentades, l'economia balear es paralitza, o millor dit s'alenteix, amb qualsevol davallada del nombre de turistes que arriben a les nostres costes. Per tant, el desenvolupament econòmic balear queda al bressol de les pujades i baixades d'altres regions (Per exemple, Alemanya o Regne Unit); o a expenses de la solució o no de conflictes bèl·lics o polítics dels destins competidors (Tunísia, Egipte, Bulgària, Grècia, etc.). Sofrim doncs, una dependència quasi total a altres economies, fet que ens pot fer temporalment forts (durant els períodes expansius) o bé ens pot ensorrar a una crisi.

Pel que fa al desenvolupament social, el turisme produeix impactes irreversibles a nivell generacional. Degut al fort moviment migratori d'origen peninsular, es produí un retrocés de l'ús del català i de la llengua pròpia a un sector important de la població.

Per altra banda, l'exportació de la imatge o del cànon turístic del sud (Cultura flamenca, "Spain is different"), comportarà una pèrdua important d'identitat cultural. Amb el pas dels anys, es crearan moviments socials en pro de la defensa dels valors culturals de les illes.

Per altra banda, cal desmitificar les bondats econòmiques del turisme pel que fa a la societat resident. Clarament, el turisme ha portat beneficis clars i incontestables per a la societat mallorquina. Però, a quin nivell? Durant el treball s'han presentat dades on s'exposava el creixement del PIB per càpita per a les Illes Balears degut al desenvolupament del turisme.

Ara bé, significa això que la població balear és més rica? Alguns autors, esmenten que el PIB per càpita no és una mesura fiable de com de rica és una societat ja que no determina el repartiment de la riquesa obtinguda. De fet, l'expansió del model turístic actual ha aconseguit desencadenar una situació laboral no del tot sostenible.

Els joves s'enfronten, degut a la alta estacionalitat del sector, a un mercat laboral molt flexible i amb contractes temporals. Aquest fet juntament amb la flexibilització del mercat laboral comporta que les estructures socials després de la crisi hagin canviat (Edat

d'emancipació dels joves, concepció de fills, etc.)

Per altra banda, la qualitat dels salaris dels professionals turístics no van gaire en consonància amb la voluntat capitalista d'estendre una societat de consum. Pot ser sigui degut a la diferència social VISITANT – POBLACIÓ LOCAL que produeix el turisme. És a dir, es creen macro unitats d'oci, on l'objectiu principal és activar la despesa del turista, però que estan servits per població local que no arriba al salari base o simplement no tenen un contracte legal de feina.

A més, l'extensió de modalitats extensives del turisme, com pot ser el lloguer turístic il·legal, provocaran un encariment del preu dels lloguers també per als locals, els quals trobaran més dificultats per accedir a un habitatge.

En relació als impactes al medi ambient, seixanta anys de desenvolupament turístic han causat un canvi profund i irreversible a les Illes Balears. La construcció desmesurada i descontrolada del litoral durant el primer boom (coneguda com a Balearització), ha provocat la destrucció irrecuperable de gran part de la costa balear. A més, espècies clau en la regeneració de les costes (p.ex. posidònia) ha experimentat una destrucció molt important.

Amb el sorgiment de noves formes de turisme no tant centrades als espais de costa, com pot ser els camps de golf o l'extensió del turisme residencial, han provocat una nova onada de construcció, aquest cop cap a l'interior de les illes, amenaçant els espais rurals portant, en conseqüència, el desenvolupament de carreteres i autopistes.

Tot i l'exposat, també cal mencionar que, amb el creixement de les arribades de turistes i desenvolupament de la indústria, augmenten les necessitat energètiques, de consum de matèries i de producció de residus. Fet que ha provocat la construcció de dessaladores, augments de capacitat per a la gestió de residus, etc.

(MURRAY, 2015) remarca que les *Illes Balears necessitarien sis vegades la seva extensió per a produir l'energia i els recursos materials consumits i absorbir els residus produïts* (petjada ecològica). Malauradament trobem que, el sector turístic és expansiu geogràficament i per tant, consumeix un alt nivell de recursos i de matèries inassolible per a les Illes Balears.

Un altre punt que s'ha volgut estudiar amb el present treball, és la relació poder privat i poder públic. Segons s'ha desenvolupat a altres apartats, per desgràcia es troben fortes proves de promulgacions de cossos normatius en benefici de determinades corporacions privades i en detriment dels interessos de la població local.

Es promulguen normes amb l'objectiu de (des)regularitzar el mapa legal relacionat amb el turisme. Per (des)regularització entenem *mesures en pro de la mercantilització del territori* (p.ex Llei Company de regularització de xalets il·legals) per a *afavorir l'ús turístic d'habitatges*, el *creixement urbanístic exprés* (relacionat amb les declaracions d'interès autonòmic de l'etapa Bauzá), eliminació moratòries en relació *ports esportius i camps de golf*, etc. (*BLÁZQUEZ, 2015*).

En l'actualitat, i després del nou canvi de govern autonòmic (PSOE+MÉS) cal veure quin paper tindran els poders públic en relació al turisme. Per el moment, comencen rumors del possible retorn de l'ecotaxa i es comencen a plantejar si limitar el nombre d'arribades de turistes pot ser positiu o negatiu.

BIBLIOGRAFIA SELECCIONADA

- ALBASUD. (2009). "El Imperio Turístico Balear, donde nunca "se pone el sol". Entrevista a Joan Buades y Macià Blàzquez". *Opiniones de desarrollo*.
- ALBASUD. (2011). "América Latina: la depreciación social y ambiental de las multinacionales hoteleras".
- AMER, J. (2006). "Turisme i política : l'empresariat hotelier de Mallorca".
- AMER, J. (2006). Empresaris hotelers i Pacte de Progrés (1999-2003). L'enfrontament més enllà de l'ecotoaxa. *Territoris. Universitat de les Illes Balears*(6).
- ARA BALEARS . (24 de 12 de 2014). ARA BALEARS. Obtenido de http://www.arabalears.cat/balears/monocultiu-turistic-Balears-elevat-lEstat_0_1271873010.html
- ARTIGUES, A. (s.f.). "Funcionalización turística y proceso de urbanización en la isla de Mallorca". *VII Coloquio y Jornadas de campo de Geografía Urbana* .
- ARTIGUES, A., BAUZÀ, A, BLÁZQUEZ, M., GONZÁLEZ, J., RULLAN, O., . . . YRIGOY, I. (2011). La profundización de la vía urbano-turística-financiera en Palma (2007-2011): políticas y materialización en tiempos de crisis.
- BALEARS, A. (23 de 09 de 2014). *El nou projecte per al port del Molinar augmenta un 400% la superfície actual, segons la Plataforma*. Obtenido de http://www.arabalears.cat/balears/projecte-Molinar-augmenta-superficie-Plataforma_0_1217278357.html
- BARCELÓ, P. (s.f.). "Història del Turisme a Mallorca". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia. Núm. 50 Vol. XV*.
- BENITEZ, GINARD, GOTARREDONA, & RIPOLL. (s.f.). "*Turisme, societat i economia a les Illes Balears*" (Vol. El turisme. Aspectes econòmics i socials.). Fundació Emili Darder.
- BLÁZQUEZ, M. (2006). "Calmar, contenir, decreixer. Polítiques provades (1983-2003) i possibles de planificació urbanística". *Territoris*(6).
- BLÁZQUEZ, M. (2012). Prólogo El turismo en el inicio del milenio: lectura crítica a tres voces". *Thesis. Núm. 3*.
- BLÁZQUEZ, M. (2015). Turisme immobiliari, l'última frontera. *Tot inclòs. Danys i conseqüències del turisme a les nostres illes*.
- BLÁZQUEZ, M., CAÑADA, A., GASCÓN, & J. (2010). "La transnacionalización del capital hotelero balear y de las residencias ciudadanas". *Turismo, cooperación y desarrollo*.
- BLÁZQUEZ, M., MURRAY, I., & ARTIGUES, A. (2011). La Balearización Global. El capital turístico en la minoración e instrumentación del estado. *Investigaciones turísticas*(2).
- BUADES, J., CAÑADA, E., & GASCÓN, J. (2012). "El turismo en el inicio del milenio: lectura crítica a tres voces". Colección Thesis, número 3.
- CANDIA, P., & PUIGPELAT, F. (26 de Enero de 1991). *El sector turístico crea un comité de crisis para evaluar el impacto de la guerra del Golfo*". Obtenido de El País: http://elpais.com/diario/1991/01/26/economia/664844406_850215.html
- CARO, M. (2002). "Turisme a les Illes Balears (1905-1936)". *Turisme i societat a les Illes Balears. Núm. 2. Govern de les Illes Balears*.
- Cort debe esperar al nuevo Govern para abordar el futuro del Palacio de Congressos*. (23 de Junio de 2015). Obtenido de Última Hora: <http://ultimahora.es/noticias/local/2015/06/23/154920/cort-debe-esperar-nuevo-govern-para-abordar-futuro-del-palacio-congresos.html>
- El Mundo Global*. (s.f.). Obtenido de <http://www.euromundoglobal.com/noticia/175277/Aviacion-y>

- Turismo/Historia-breve-del-Turismo-en-Baleares-1950-2012.html
- ELOSÚA, E. (24 de Octubre de 2011). *El Ajuntament recurrirá al Supremo la prohibición de hundir la fragata 'Baleares' en aguas de Calvià*. Obtenido de Última Hora: <http://ultimahora.es/noticias/part-forana/2011/10/24/54179/el-ajuntament-recurrira-al-supremo-la-prohibicion-de-hundir-la-fragata-baleares-en-aguas-de-calvia.html>
- GORMSEN, E. (1997). "The impact of tourism on coastal areas". *Geographical Institute, University of Mainz, Germany*.
- GREENPEACE. (2010). "Destrucción a toda costa".
- MANERA, C. (2010). *"La Recta de la Raó. Economia, història econòmica i sostenibilitat a les Illes Balears"*. Editorial Moll.
- MANERA, C. (2011). "Història del creixement econòmic a Mallorca (1700-2000)".
- MANRESA, A. (14 de Mayo de 2005). *El País*. Obtenido de www.elpais.com: http://elpais.com/diario/2005/05/14/espana/1116021625_850215.html
- MONTES, P. (1993). *"La integración en Europa. Del Plan de Estabilización a Maastricht"*. Editorial Trotta, S.A.
- MURRAY, I. (2015). *"Capitalismo y Turismo en España. Del "milagro económico" a la "gran crisis" "*. Alba Sud Editorial. Colección Turismos.
- MURRAY, I. (3 de Febrer de 2015). Albasud. La petjada ecològica de la indústria turística. Entrevista amb Ivan Murray.
- MURRAY, I., BLÁZQUEZ, M., & AMER, J. (2010). "Doblers, poder i territori de "marca balear" (1983-2009)". *Journal of Catalan Studies*.
- PACK, S. (2006). *"La invasión pacífica. Los turistas y la España de Franco"*. Turner Publicaciones S.L.
- PONS, A., & RULLAN, O. (2014). "The expansion of urbanisation in the Balearic Islands (1956-2006)". *Department of Earth Sciences, University of the Balearic Islands*.
- PONS, J. (2002). "Els fonaments del turisme abans del 1905". *Turisme i Societat a les Illes Balears. Núm 1*.
- RIUTORT, B., & VALDIVIESO, J. (2004). "Canvi social i crisi ecològica a les Illes Balears".
- RODRIGUEZ, M. (3 de Junio de 2009). *El País*. Obtenido de http://elpais.com/diario/2009/06/03/cultura/1243980003_850215.html
- ROMERO, J., & ALBERTOS, J. (1993). "Retorno al sur, desconcentración metropolitana y nuevos flujos migratorios en España" . *Universitat de València*.
- RULLAN, O. (2011). "Las políticas territoriales en las Islas Baleares". *Cuadernos geográficos, 47*.
- RULLAN, O., PONS, A., & MURRAY, I. (2014). "Tourism capitalism and island urbanization: tourist accommodation diffusion in the Balearics, 1936-2010".
- SALVÀ, P. (s.f.). "Turisme i canvi a l'espai de les Illes Balears".
- SANTANA, & MORRO. (2002). "Turisme a les Illes Balears (1936-1960). *Turisme i societat a les Illes Balears. Núm 1. Govern de les Illes Balears*.
- SEGUÍ, M. (1992). El descubrimiento de las Islas Olvidadas. Las Baleares y Córcega vistas por los viajeros del siglo XIX.
- Sostenibilitat., G. D. (s.f.). "Estudio sobre el modelo turístico balear" . *Universitat de les Illes Balears*.
- SUD, A. (2011). América Latina: la depreciación social y ambiental de las multinacionales hoteleras.
- Un grupo de pensionistas y jubilados se encadena para tildar al Govern de «esclavista»*. (20 de Septiembre de 2014). Obtenido de Última Hora: <http://ultimahora.es/noticias/local/2014/09/20/133653/associacio-pensionistes-mallorca-tilda-govern-esclavistas-mentirosos.html>
- YRIGOY, I. (2013). "La urbanització turística com a materialització espacial d'acumulació de capital hotelier: els casos de Platja de Palma (Mallorca) i Saïdia (Marroc) .
- YRIGOY, I. (2013). *"Production of tourist spaces as spatial fix"*.

